

NEBER ZVÍŘE DO ÚST

aneb Podala snad Eva Adamovi jelito?

Pavel Hub

ROZHOVORY o zvířatech a lidech v systému živočišné výroby

Pavel Hub

NEBER ZVÍŘE DO ÚST

aneb Podala snad Eva Adamovi jelito?

*Rozhovory o utrpení zvířat v systému živočišné výroby
s dopadem na člověka, společnost a přírodu*

Tribun EU
2013

Jednou i v pekle vyjde slunce.

Gruzínské přísloví

© Pavel Hub, 2012

Cover © Oldřich Hývnar, 2012

Cover photography © Jiří Drašner, 2012

Photography on DVD © Daniela Jungová, 2012

OBSAH

Úvodem.....	7
Měl jsem rád klobásy a prejt.....	8
(Předmluva)	
Bytostný vegetarián, nebo bytostný masožravec?	19
(Rozprava o podivínství druhu <i>homo</i> napříč kulturami a staletími)	
Vladimír Šiler, filosof a religionista	
A připravili velikonočního beránka... ..	38
(Hra, v níž porážíme své bratry a sestry)	
Marek Orko Vácha, biolog a katolický kněz	
Pastýři či vlkodlaci?.....	49
(Co dlužíme Františkovi z Assisi)	
Matúš Kocian, ekolog a katolický kněz	
Povídání přes oceán aneb Kam spějí potomci Buffalo Billa?	69
(Každému z nás, komu není osud zvířat lhostejný)	
Jan Čejka, biochemik	
Jsme jedné krve	84
(Humanismus není jen pro lidi)	
Jana Štroblová a Antonín Bajaja, Spisovatelé za práva zvířat	
Pro vepře jsem dnes méně nebezpečným.....	95
(O čem sociologie pro jistotu mlčí)	
Jan Keller, sociolog	
Nepравá oběť, nesvatý grál	102
(Kde je zdroj současné masožravé otrlosti a sobectví)	
Jan Kozák, historik kultury a religionista	
Zdravě a bez masa k vyšší přičce evoluce	116
(Jíst normálně není extrém)	
Zbyněk Luňáček, praktický lékař	
Když se chlapi s chutí poperou.....	131
(S boxerem o jatkách, svalech a rostlinné výživě)	
Jan Müller, mistr světa v thajském boxu	
Mléko patří telatům.....	138
(Že prý welfare, v koncentracích!)	
Marcela Frei, Ochránci hospodářských zvířat	

Utrpení českých dojníc	158
(Co na jogurt nenapíšíou)	
Lenka Štafová, agroekoložka	
Soucítí vůči zvířatům a shovívavost vůči lidem	173
(Cítit jednotu je osvobozující)	
Romana Šonková, Compassion in World Farming	
Pohoda je vyvážený stav.....	195
(Milovat zvířata znamená znát je)	
Jiří Dousek, veterinář a pracovník v orgánech ochrany zvířat	
Právní wrestling.....	217
(Jak otupit jezeďáckou ziskuchtivost)	
Martin Hyt'a, Děti Země	
Ztracená čest řeznického stavu	224
(Co pozbylo řemeslo, jež potřeboval král?)	
Zbyněk Kladiva, řezník-uzenář	
Co viděla Ája na jatkách.....	241
(Kdyby řízek mohl mluvit!)	
Andrea Köhlerová, zdravotnická asistentka	
Pláčou, i když bez slzí	250
(Trochu jiní hrdinové filmového plátna)	
Roman Rozumek, Otevři oči	
Kastrace jsou všelék.....	264
(Co to mňouká z kontejneru?)	
Kamila Pernická, výtvarnice	
Je ochrana zvířat boj s větrnými mlýny?	270
(Jak se žije kočkám v Buranově a Bezpráví)	
Hana Janišová, Pražský spolek ochránců zvířat	
Bobika – výroba masa po vietnamsku.....	287
(Stupidita ohlášených kontrol)	
Marie Lokingová, vedoucí útulku pro psy	
Na myslivce od lesa	302
(Bez revíru ani ránu)	
Jan Šťastný, Česká vegetariánská společnost	
Srdce kontra kapitál	314
(Proč jsou ochránci zvířat mocným nepohodlní)	
Marek Voršilka, Otevři oči	
Láska, která neprochází žaludkem.....	323
(Závěr)	

PŘÍLOHY

Americká etika	341
Výpověď aktivistky ohz	347
Beránek Boží	348
Křesťan neznamená řezník	349
S úžasem pro Boží dílo a s láskou k jeho tvorům.....	352
Teologické meditace Matúše Kociana	
Pláč nad Descartesem	357
Milan Kundera – přepis z knihy	
Střeci.....	358
Otakar Štěrba – přepis z knihy	
Pohled do zrcadla.....	361
Phelps, Scully – přepis z knihy	
Vegetariánství v číslech a stanoviska expertů	363
21 důvodů, proč být vegetariánem	367
Nejde o úchylku!	372
Galerie slavných vegetariánů	
Týrání zvířat – orgány a legislativa	374
Jak můžeš pomoci zvířatům ty sám.....	379
Ochrana zvířat na internetu.....	382
Přehled využití literatury	385
Poděkování	387

ÚVODEM

Představme si, že jednoho dne přistanou na naší planetě cizí bytosti z vesmíru. Bytosti, jaké vystupují v hollywoodském filmu *Den nezávislosti* (*Independence Day*). Jsou neuvěřitelně inteligentní a lidi vysoce převyšují. Protože však není vždy k dispozici odvážný americký prezident v bojovém letounu a tentokrát ani žádný zneuznaný génius neochromí mimozemské počítače pomocí pozemských virů, cizí bytosti nad lidstvem brzy zvítězí a zbaví je svobody. Začíná bezpříkladná vláda teroru. Mimozemšťané používají lidi k lékařským pokusům, z jejich kůže vyrábějí boty, sedadla do aut a stínidla k lampám, zhodnocují jejich vlasy, kosti a zuby. Kromě toho lidi jedí, zejména děti a kojence. Chutnají jim ze všeho nejvíc, protože mají jemné maso. Jeden člověk, jehož právě vytahují ze žaláře k nějakému lékařskému pokusu, na tyto bytosti křičí:

„Jak můžete něco takového dělat? Copak nevidíte, že máme cit, že nám to působí bolest? Jak nám můžete brát děti, zabíjet je a pojídat? Nevidíte snad, jak trpíme? To si neuvědomujete, jak nepředstavitelně krutí a barbarští jste? To nemáte ani kapku soucitu a žádnou morálku?“ Mimozemšťané souhlasně přikyvují.

„Ano, ano,“ souhlasí jeden z nich. „Možná jsme trochu hrůzní. Ale podívejte se,“ pokračuje, „my jsme vám nadřazeni. Jsme inteligentnější než vy a také rozumnější, umíme spoustu věcí, které vy neznáte. Jsme vyšší druh, existujeme na zcela jiném stupni, a proto si s vámi smíme dělat, co chceme. Ve srovnání s tím naším váš život za mnoho nestojí. A kromě toho, i kdyby naše počínání nebylo tak zcela v pořádku, jedno je jisté: Prostě nám moc chutnáte!“

Tímto obrazem začíná kapitola *Na odvrácené straně salámu a sýra aneb Smíme jíst zvířata?*, kterou do své sbírky esejů s názvem *Kdo jsem?* zařadil německý filosof a publicista Richard David Precht. Kdo jsou tito nadlidé neznající slitování s jinými, „méně vyvinutými“ tvory? Z názvu kapitoly je zřejmé, že autor nemá na mysli ani vesmírné vetřelce, ani nacistické „plavé bestie“. Nikoho, na koho bychom mohli ukázat prstem. Tyto vesmírné zrůdy jsme my sami – my slušně vychovaní, spořádaní a vůči sobě navzájem občas milí občané.

MĚL JSEM RÁD KLOBÁSY A PREJT

(Předmluva)

Do jaké míry může jednotlivec ovlivnit třeba praktiky Světové banky, odvrátit válečný konflikt, hladomor v jiné části světa, zločinnost či užívání drog? Zla tak velkých rozměrů zůstávají zcela mimo dosah našich nejlepších úmyslů a snah. Nikoliv však jídlo na našem talíři. Zřeknutí se pojídání zvířat je jednou z cest, jak znovu navázat onen opravdový vztah k této zemi. Je to výraz našeho upřímného rozhodnutí vydat se na cestu zpět do Ráje.

Tom Regan

Podle statistiky z Velké Británie skončí za průměrně dlouhý život v žaludku „normálního občana“ 7 krav, 20 ovcí, 22 prasat a 600 kuřat; k pokusným účelům pro jeho zdraví připadá na stejnou dobu třetina psa, třetina kočky, 75 potkanů a 75 laboratorních myší. Tyto počty zaznamenává ve své knize *Člověk a zvíře*, kterou v roce 2000 vydalo nakladatelství Academia, známý zoolog, publicista a bývalý ředitel pražské ZOO Zdeněk Veselovský. „*No a co?*“ řekne si normální občan. „*Kdybysme ty zvířata nechovali a nejedli, tak by vůbec nežily. A krom toho, jsou tu přece pro nás!*“

Kniha rozhovorů, již nyní držíte v ruce, odhaluje tato a podobná tvrzení jako výmluvy či antropocentrické („lidstvosředné“) mýty, mající nás uchránit před neklidem duše a výčitkami svědomí. Z naprosté většiny v ní prezentovaných názorů jasně vyplývá, že zvíře, ať už jím myslíme psa, vepře, slepici, chobotnici anebo žábu, je oduševnělá (nikoli jen „smysly nadaná“) *bytost*¹, která stejně jako člověk je na světě především proto, aby „chválila Boha“, sekulárně řečeno aby žila svůj přirozený život. Jaká je ale skutečnost? Vztah člověka ke zvířeti, kam jen paměť sahá, vždycky byl a je až na výjimky mocenský, sebezpreferující, provázený jen minimální péčí. A co hůř: při raketovém vzrůstu populace za posledních několik desítek let a neklesající spotřebě živočišných produktů je situace hospodářských (jatečních), kožešinových, laboratorních i jiných zvířat zařazených do účelových kategorií krajně zoufalá. Kam člověk zaměří svou pozornost, vidí jen zmechanizované zabíjení a celoživotní strádání tvorů, jež jsme kolektivně odsoudili k bolestné a předčasné smrti. K uchu konzumenta živočišných výrobků, takzvaného normálního občana, jejich nářek *pro jistotu* stále nedoléhá. Co to o něm či o nás vypovídá?

Vy bílí šíříte smrt. Kupujete a prodáváte ji. Se všemi dezodoranty čišíte smrtí, ale před skutečností máte strach. Máte strach koukat smrti do očí tváří v tvář. Udělali jste smrt hygienickou, zabalili jste ji a vzali jí čest.

Lame Deer, Chromý jelen

¹ Slovo „bytost“ je odvozeno od řeckého *Bythos* – (Boží) Hlubina.

Je proto hanbou českého národa, že lidé, kteří přemýšlejí v širších etických souvislostech, kterým jde o blaho většího celku než jen sebe sama a své rodiny, jsou pro něj stále terčem výsměchu. Slovo „aktivista“ získalo u nás téměř nádech diverzantství, slova „vegetarián“ a „vegan“ vyvolávají zjednodušenou představu neduživého askety, utopisty, extremisty, radikála či stoupence nové, „zelené“ ideologie. Zvířatům je spor mezi těmi, kteří se doposud živí jejich mrtvolami, a těmi, kteří je jíst přestali, pravděpodobně šumafuk; není a nemůže jim být však jedno, co jim který způsob života každodenně reálně přináší. Maje v hlavě nesmazatelně otravné obrazy z jatek i velkovýkrmů, jež by snad bylo lépe nazvat žalaří či koncentráky, musím si – na rozdíl od normálního občana – trpce povzdechnout: „Kéž by vůbec nežila...”

Rád bych také řekl těm, kteří si mě pamatují, s jakou chutí jsem si kdysi dával k večeri klobásky či párky s hořčicí, nebo k obědu „kuřátko“ či prejt se zelím, že až do svých 36 let (nyní v roce 2012 je mi třiačtyřicet) jsem žádného vegetariána ani ochránce zvířat, který by mi „otevřel oči“, nepotkal. Než jsem si uvědomil, že vlastně vůbec nevím, kde a jak v této době „demokratických svobod“ krávy, prasata či slepice žijí (možná se ve mně ozval venkovský původ), jsem prodléval v blahém pocitu, že můj svět je jakžtakž v pořádku, že všechno zlé se odehrává v televizním zpravodajství. Mýlil jsem se. Peklo není „ten druhý“, mám-li parafrázovat Sartra, peklo jsem já sám. A jak nevinně a plíživě se to, co je ve mně, stává peklem pro „němé“ bytosti obdařené vědomím a emocemi jako jsou ty mé! Dnes je mi jasné, že civilizace, do níž jsem se narodil, spočívá na špatně položených základech; že život v hojnosti, který je pro nás již tak samozřejmý, staví na skrytém násilí – krutosti povýšené na systém.

Krutost a surovost jsou charakteristické znaky soudobého systému továrních velkofarém, v nichž jsou hospodářská zvířata nacpaná do těsných stání a klecí, kde si stěžít mohou lehnout, otočit se nebo se jen pohnout; kde je jim znemožněn jakýkoliv vrozený instinkt, kde mláďata, někdy již v den narození, jsou odloučena od svých matek, kde zvířata nikdy nepoznají, co je čerstvý vzduch, vánek či modrá obloha, a dohnána doslova k šílenství z nemožnosti pohybu napadají a dokonce pojídají jeden druhého. K tomu všemu surovosti dělníků, kopání a mlácení vším možným – bičí, řetězy, lopatami a železnými trubkami; často je umlácí k smrti. A nakonec ty nevyslovitelné krutosti mechanizovaného zabíjení, při němž nespočetné tisíce tvorů jsou zaživa rozřezávány, vhašovány do vroucí vody a stahovány z kůže.

Po tom všem zákazníci dostanou maso úhledně zabalené a nepřijde jim vůbec na mysl jakými hrůzami zvířata musela projít – když všechno to násilí je před nimi ukryto, pak je snadné prohlašovat, že pojídání masa je morálně přijatelné. Když zástupci masného průmyslu nabádají své vlastní pracovníky, aby zapomněli na to, že zvířata jsou cítící tvorové, když dělníci vidí ve zvířatech pouhé stroje a zákazník je udržován v přesvědčení, že vše je v pořádku a jak to má být, pak zde máme ten nejlepší příklad institucionálního násilí a popírání skutečnosti.

Bart Gruzalski (přepis z knihy Jana Čejky *Zvířata jsou naši bližní*)

Zjištění, jak hospodářská zvířata všude na světě živoří a strádají, mě zasáhlo natolik, že jsem se začal jako „řádný občan“ vztekat, proč téma tak závažné je u nás tak málo

medializováno. Až mi jednoho dne prolétla hlavou myšlenka: *Proč to, krucinál, neuděláš ty sám?* Tak vznikl – díky pohonné směsi lítosti a vzteku – scénář pro pořad *Když trpí zvíře*, který v únoru 2009 odvysílala v rámci cyklu *Ta naše povaha česká* ČT Ostrava a ve kterém promluvili lidé z neziskových organizací; ti, pro které je osud v Čechách a na Moravě chovaných zvířat více srdeční než peněžní záležitostí. A tyto dobrovolné ochránce zvířat, doplněné o několik známých, veřejně činných jedinců, jsem se později rozhodl požádat o spolupráci na jiném projektu – na knížce, kterou nyní začínáte číst.

Publikací popisujících žalostný osud hospodářských, ale také kožešinových či laboratorních zvířat vyšla v České republice po roce 1989 již celá řada, v knihupectvích však k nalezení nejsou. Vycházejí v tak nízkých nákladech, anebo jde o společensky škodlivou, ideologicky nežádoucí literaturu? I když věřím, že spíše „a“ je správně, je mi zároveň líto, že tyto perly nezanechaly v myslích občanů téměř žádný otisk. Lidé se neptají, média mlčí. Sporadické krátké spoty z jatek se omezují na ujišťování o maximální hygieničnosti provozu, kauzy týraných zvířat se týkají ojedinělých případů sadistického počínání nebo zanedbání péče asociálního malochovatele. O tom, co předchází velkovýrobě živočišného zboží, chce být informován jen málokdo. Pochopitelně: většině lidí je toto téma krajně nepříjemné, neboť se bezprostředně dotýká jejího pohodlného životního stylu, jehož alfou a omegou jsou stravovací návyky. Často mě v této souvislosti napadají verše Karla Kryla: *„Zástupy lidí jdou pozpátku vpřed, tak jako raci, ...dávaje bestii ze svého oběda povinnou daň.“*

Kdo nebo *co* je tou bestií? Jsou jí snad tlustí a nadutí kapitalisté, kterým je nesvoboda a utrpení zvířat zdrojem závratných finančních zisků? Jinde snad ano; kolik takových je jich ale u nás, kde zemědělci a chovatelé horko těžko zápasí o vlastní přežití? Nebo je to „systém“? Tady jsme již pravdě blíž, nicméně i systém „živočišné výroby“ je pouze odrazem našeho neduchovního, technokratického přístupu ke světu a především vysoké, neklesající poptávky po masných a mléčných výrobcích. Anebo je to poptávka sama? Nepochybně ano, ale i tento pojem je ještě příliš abstraktní, než aby pohnul svědomím jedince. Ponechám tuto otázku úmyslně otevřenou, neboť věřím, že průměrně inteligentní čtenář na ni odpověď nalezne. V každém případě se vyplatí o ní přemýšlet – prozrazuje totiž leccos o „fungování“ světa, stejně jako o „fungování“ nás samých. Odhaluje, jak velký podíl má „malý český člověk“ nejenom na utrpení zvířat, ale i na kulturní a společenské atmosféře, ve které dnes žijeme. Ukazuje, že takzvaná normalita může být pouze kolektivně sdílený omyl a kolektivně popíraná vina, jak dokládají tyto citáty:

Není zločinu, který by nebyl pokládán za počestné jednání ve společnostech, jimž zločin prospívá. (Helvetius); *Může počet viníků proměnit zločin ve ctnost?* (Voltaire); *Za kolektivní zločiny není odpovědný nikdo.* (Napoleon); *Bezpráví zůstane bezprávím, i kdyby se na něm podíleli všichni.* (Magnus Schwantje); *Všeobecný souhlas není často ničím jiným než všeobecným omylem.* (Charlie Chaplin); *Staneme-li se ve svém hříchu zatvrzelými, pak – běda! – moudří bohové naší vlastní špínou zapečetí nám oči.* (Shakespeare); *Nepřítel je uvnitř hradeb; musíme se utkat se svou vlastní rozmarilostí, se svou vlastní hloupostí, se svou vlastní zločinností.* (Cicero).

Já sám jsem dnes v poněkud schizofrenní situaci: na jednu stranu sdílím rozhořčení většiny svých spoluobčanů nad korupčními skandály politiků, nad benevolencí státních orgánů vůči zločincům a společenským parazitům, nad zvláštností úředníků a exekutorů, nad rozkradeným majetkem státu, stejně jako nad pokračujícím bohatnutím bohatých a chudnutím chudých. Na druhou stranu mě stíždí nespokojených už nedojímají – nad propečeným bůčkem mlaská stejně politik se stotisícovým platem (oděsák, socan, věčkař, komunista i lidovec jsou zde svorně zajedno, vytvářejí skvěle fungující koalici!) jako uklízečka na podpoře. A hovězí burger v ruce andělsky vyhlížejících dívek, to je parodie na krásu, plivnutí do tváře Madony. Vskutku nemáme právo cítit se ublížení a nadávat na život – přinejmenším do doby, než obrátíme pozornost k těm, pro něž jsme my sami nemilosrdnými představiteli moci a exekutory, kteří jim berou vše, co mají. Zvíře stejně jako člověk je *born free*, zrozené pro svobodný život. Vepře, krávy, slepice, králíky, lišky, norky, myši a další nevinná stvoření jsme však přinutili skomírat v podmínkách, jaké by mnohem více náležely lidským kriminálkům. Těm, na rozdíl od zvířat, je přiznáváno skutečné *welfare* (životní pohoda), aniž by v závěru museli putovat na jatka a na talíř.

Vím, že drtivé většině z nás je „bytostně“ odporné násilí a krutost. Litujeme unesené a zneužitě děti, zmlácené manželky, zavražděné důchodce, oběti válek a terorismu, stejně jako oběti šikany nebo pouličního napadení. Voláme po tvrdém potrestání zločinců a nezdídky jsme i ochotni obnovit pro ně trest smrti. Toužíme po spravedlnosti a nastolení společenského pořádku. Ale jaká to má být spravedlnost? Taková, která bude platit pouze na hřišti „pána tvorstva“, nebo taková, jež vezme v náruč i život za jeho lajnami? *Nečiň jiným, co nechceš, aby jiní činili tobě*. Prastará moudrost, později vstoupivší do dějin náboženství jako Ježíšovo „zlaté pravidlo“, dnes, jak se zdá, není s to konkurovat reklamě. Mnohem větší pozornost věnujeme řeznické dodávce s cynickým nápisem *Chut', která nezná bratra*. Kdo se nad tím vůbec zamyslí?

Česko je z hlediska vztahu ke zvířatům rozporuplnou zemí. Jsme na špičce v počtu chovaných psů a koček a máme velkou schopnost přisvojovat si další druhy domácích mazlíků – od činčil po malá prasata. Máme evropské normy, moderní zákon na ochranu zvířat a naše velkochovy se v principu neliší od těch v jiných zemích. Zároveň se rádi – podobně jako jinde – díváme na zvířata uvězněná v kleci (pražská ZOO je druhou nejnavštěvovanější atrakcí v Česku). Mezi rekordmany patříme v oboru pašování zvířat a nelegálního obchodu se zvířaty. A především: na rozdíl od mnoha zemí Evropy je tady lidem často vcelku jedno, jaké výrobky konzumují a nakolik se tak podílejí na utrpení zvířat. Konzumace masa stále patří k symbolům vysoké životní úrovně, podíl klecových vajec v běžné obchodní síti se drží okolo 95 procent, podíl biopotravin sice stále roste, ale jak v celkovém objemu, tak v počtu lidí, kteří biopotraviny nakupují, dosahuje jen zlomkové úrovně ve srovnání třeba s Německem nebo Rakouskem. Počet vegetariánů nestoupá, drží se kolem dvou procent, zatímco například ve Švýcarsku nebo ve Velké Británii je to devět procent, v Německu osm procent.

Michal Komárek, Pohoda na jatkách – Respekt 2/2010

Chce to také víc sebedůvěry. Miliony zdravých a spokojených vegetariánů po celém světě jsou důkazem, že potřeba jíst maso je mnohem více rázu psychologického než fyziologického, takže může být zvána závislostí, podobně jako mluvíme o závislosti na alkoholu či na drogách. Bílkoviny a veškeré pro tělo nezbytné látky lze získat i z rostlinných zdrojů, stačí se začít zajímat o pravidla zdravé výživy. Jistě je pravda, že vypuštění masa nebo i mléčných výrobků z jídelníčku neudělá z nikoho automaticky dokonalou bytost – také mezi vegetariány je možné najít hnidopichy, moralisty, suchary, mrzouty, tupce, machry či despoty. Rozdíl je snad jen v tom, že mezi jedlíky masa by se jich procentuálně našlo mnohem víc. Výrazně méně je však mezi vegetariány chamtivců, ignorantů, agresorů, narkomanů, opilců, obžerů či chronických pacientů. V tomto smyslu jsou skutečně „ujetí z normálu“. Vlastně by k nim občan mohl shlížet shovívavě a útrpně jako k bytostem z jeho pohledu duševně chorým, kdyby ovšem tito „exoti“ neměli sklon usvědčovat ho z krutosti vůči zvířatům. Tolerance tak může končit ve chvíli, kdy se nad nezodpovědným (bio)chovatelem začne vznášet peněžní sankce, nebo kdy v pánu, jenž si byl zrovna zakoupit vepřovou panenku v akci, vystane „blbý pocit“ při míjení velkoplošné obrazovky s brutálními záběry z jatek. Jak napsal geniální George Bernard Shaw: *„Morálka národa i charaktery lidí se podobají zubům: čím jsou zkaženější, tím více bolí, když se jich někdo dotkne.“* Anebo hezky česky, potrefená husa nejvíce kejhá.

Co je tedy zapotřebí? Především ochota podívat se pravdě do očí; připustit, že to, jak jsem na věci dosud pohlížel, má možná kořeny ve výchově a v režimy přesahující propagandě. Za druhé přestat věřit tomu, že s věcmi nejde hnout, že „já malý český člověk stejně nemůžu nic ovlivnit“. A za třetí: začít si klást nepříjemné otázky a podle svých promyšlených a procítěných odpovědí také jednat. Pěkně to říká moje přítelkyně Markéta: *„Trápit zvířata v době, kdy můžeme žít zdravě z jiných potravin, mi přijde nízké a nelidské. Nejsem na tom tak špatně, abych musela jíst maso.“*

Je to nenápadná, ale hluboká změna ve vnitřním životě člověka. Když mě coby novorozeně polil v kostele v Hodslavicích katolický kněz svěcenou vodou, na to žádnou vzpomínku nemám, zato odmítnutí násilí na zvířatech byl skutečný křest. Není třeba hledat v tom nic mystického, pokud ovšem nevidíte mystiku v hřejivém pocitu uprostřed hrudi. A proč jsem se vzdal svých oblíbených párečků, řízečků, uheráčků a kuřátek? Stačilo, abych si popravdě odpověděl na tři jednoduché otázky: 1. *Dokázal bych zabít bytost zvanou „zvíře“ jenom proto, že jsem dostal chuť na její stehno?*; 2. *Chci jako pokrytec dovolit jiným, aby zabíjeli zvířata místo mě a ušetřili mě tak výčitek svědomí?*; 3. *Je mi jedno, kolik je na světě utrpení a v jakém stavu jsou dnes příroda, lidská společnost i moje duše?* Nechci tvrdit, že odpovědi každého na etické i ekologické problémy musí být okamžité vegetariánství nebo veganství. Je to ale rozhodně meta, k níž by každý z nás měl podle svých sil a svého tempa směřovat. První krok je už příslibem, že druhý bude následovat. A zamilovat se do skromnosti, jak říká ekolog a katolický kněz Matuš Kocian, je počátkem smysluplného života.

V lidském životě nastává okamžik, kdy už životní síly nechtějí páchat hřích proti sobě samému. Člověk může odpočívat, dobře jíst, cvičit, bavit se – to všechno nic neznamena. Situace se nezmění, dokud se nepostaví konfliktu, který se skrývá v jeho nitru. Dokona-

lou metaforu hříchu spáchaného na sobě samém představuje Kain, pronásledovaný nepřetržitě okem Božím, které mu připomíná jeho zločin. Vraždou svého bratra Ábela zabíjí to nejlepší v sobě – citlivost a bezprostřednost.

Guy Corneau, Anatomie lásky

Člověk dnes stojí před alternativami: zánik člověka, nebo jeho proměna.

Karl Jaspers

Nedělám si iluze, že by tato kniha mohla způsobit nějakou revoluční změnu v našem vztahu ke zneužívaným zvířatům. V tomto směru ji zřejmě potká osud jejich předchůdkyní – to znamená, že ji budou číst především lidé, kteří jsou o této problematice již více nebo méně poučení. A zcela určitě ji nebudou číst bohorovnní egoisté, kteří mají v otázkách spotřeby živočišných výrobků už předem jasno, stejně jako lidé natolik „citliví“, že jim při jakékoli zmínce o utrpení téměř vyrazí stigmata. Přál bych si ale, aby v ní našli inspiraci a povzbuzení ti, kteří, pokud jde o původ masa, mléka, kůže, kožešin a potažmo i všemožných léků, saponátů či kosmetiky, zatím jenom tuší, že „zde něco nehraje“. Ti faleš nesnášející lidé, kteří nepřipustí, aby jim srdce ztvrdlo na kámen a mysl se zatáhla závojem, jemuž buddhisté říkají *maya* a který Komenský nazval mámením a šalbou světa. Možná se však někdo zeptá: „Proč další kniha o utrpení zvířat, když jich vyšlo už tolik?“

Především: vůbec si nemyslím, že by knih s touto tematikou vyšlo dost. Téma utrpení zvířat v různých odvětvích lidské činnosti není ani zdaleka tak zprofanované jako biografie celebrit, kuchařky a receptáře, knihy o sexu a partnerských vztazích, knihy cestopisné, duchovní nebo i odborné, mezi něž ostatně patří také nepřeborné chovatelské příručky. Srozumitelněji řečeno, knih popisujících bolestné žití a umírání zvířat, která živoří zavřená v chovech a laboratořích, vychází žalostně málo (s bídou jedna za rok) a zpravidla v nízkém nákladu. A za další: všechny tyto publikace byly – až na pár výjimek – překlady z angličtiny, které téma zvětšení utrpení zvířat v industriální společnosti pojednávaly na podkladě cizích, zpravidla amerických reálií. Pro českého čtenáře jsou nepochybně cenným zdrojem poznání, leč mnohé jedince můžou vést k výmluvám typu: „*To se mě netýká, u nás se kravičky a prasátka mají mnohem lépe.*“ Jde samozřejmě o sebeklam.

Podrobné a přísné zákony proti týrání zvířat jsou ve vyspělém světě běžnou normou, stejně jako přísnější pravidla pro velkochovy i pokusy na zvířatech. ... Neznamená to ovšem, že by týrání zvířat patřilo minulosti. V Česku zemře každoročně při pokusech několik set tisíc zvířat, v celé Evropě miliony. Ochránci zvířat tvrdí, že pokusy na zvířatech jsou ze 75 procent naprosto zbytečné. A i ty ostatní lze dnes nahradit počítačovými modely, studiím buněčných kultur či vzorků lidských tkání nebo nasazením dobrovolníků. Se zvířaty, držnými v zajetí kvůli masu, je to podobné. Před několika dny vyšla závěrečná zpráva z průzkumu jedné z největších evropských organizací na ochranu hospodářských zvířat Compassion in World Farming, podle níž žije až devadesát procent

prasat v evropských velkochovech mimo pravidla. Ochránci situaci zkoumali ve čtyřiašedesáti velkochovech v šesti členských zemích EU a zjistili, že farmáři nedodržují podmínky, které stanovuje zákon – tedy například, aby v kotcích byla sláma a prasatům nebyly zkracovány ocasy. Obecně se život v přeplněných halách pod umělým světlem na železné roštové podlaze týká každoročně v Evropě několika miliard zvířat. Z pohledu radikálních ochránců zvířat se tak v principu vlastně nezměnilo nic.²

Michal Komárek, Pohoda na jatkách – Respekt 2/2010

Dovolím si malé retro. S nástupem kolektivizace a s rozvojem zemědělských družstev v 50. a 60. letech 20. století jsme starost o hospodářská zvířata přenechali odborníkům. Někteří pamětníci vzpomínají, jak zjitřené emoce provázely vyvádění dobytka z chlévů. Moje matka prožívala tyto události coby děcko na Perné u Valašského Meziříčí: „Ty kravky – jak ich tahali – bučely, šprajcovaly sa a nechťely jít. Věděly, gde sú doma. Ale aj lidé bečali, ty začátky byly těžké pro všechny.“ Dobový optimismus však vešel pohlížet na industrializaci zemědělství jako na pochod k zářným zítřkům:

Já navrhuju zrušit tady tu směšnou výrobu vajec, i ty husy a kachny! A celou rostlinnou výrobu podřídit výrobě hovězího masa! My se nesmíme uzavřít jenom ve svém družstvíčku. Musíme opustit a rozbít to, co se tak pěkně zaběhlo. A celé velké množství družstev musí spojit své síly a zahájit výstavbu nových velkoprovozů. Nová a levná vajíčka a maso. Nové velkovýkrmny brojerů. Vlastní laboratoře. Velkovýroba krmiv. Vysoká specializace a koncentrace výroby. Kooperace. Zavádění strojů třetí generace. Touhle cestou půjde naše zemědělství! A touhle cestou půjdeme i my!

Jaroslav Dietl, Nejmladší z rodu Hamrů

Lidé si na nový stav věcí zvykli velice rychle – jim i zvířatům (koním a kravám) ubylo dřiny na polích, přičemž poměry v socialistickém Československu dovolovaly zaměstnat v JZD na půl vesnice. Péče o hospodářská zvířata byla zpravidla zajištěna aspoň do té míry, že netrpěla hladem a žízní, že měla častěji uklizené a odvětrané stáje i jakýs takýs vztah s lidmi. S tím ovšem vlády po roce 1989 zametly jinde nevidaným způsobem. Demontáž, skoro se mi chce říct likvidace, českého zemědělství má dnes nejméně trojí tragický důsledek: 1. vysokou závislost na dovozu potravin z Evropské unie spolu s potlačením konkurenceschopnosti našich zemědělců, 2. úprk starousedlíků z vesnice a růst nezaměstnaných na pracovních úřadech ve městech, vznik „satelitů“, rozklížení autentického života a tradic, ... 3. opuštění hospodářských zvířat, nucených dnes často živořit ve zchátralých budovách za nehygienických podmínek a minimální péče, se všude patrnou snahou „snižovat mzdové náklady“.

Je přitom katastrofou, že národ chce i za těchto okolností věřit pohádce: že chovatel je od toho, aby se o zvířátko hezky staral, veterinář od toho, aby dohlížel na zdraví zvířete a péči chovatele, a řezník od toho, aby zvíře rychle a bezbolestně usmrtil. Jak rádi přitom zapomínáme, že idylický obraz v našich hlavách se ani náznakem nepo-

² V době vydání této knihy byly měněny předpisy týkající se ochrany zvířat v občanském zákoníku a připravena je i novela zákona na ochranu zvířat proti týrání. Oboje má vejít v platnost od ledna 2014. V knize uváděné právní údaje jsou dosud aktuální.

dobá realitě, ve které vládou peníze, tlak reklamy, tlak žádostivého spotřebitele a veškeré špatné lidské vlastnosti!

Proto jsem se pokusil téma utrpení hospodářských zvířat a problém vysoké konzumace masa, který vidím jako největší překážku pro obnovu člověka a přirozeného života na této planetě, zpracovat jinak. Metaforicky řečeno vypravil jsem se na cestu po zemích českých, abych své dosavadní poznání porovnal s věděním a zkušenostmi lidí, jejichž práce si vážím a z nichž někteří jsou i mými osobními přáteli. (Z toho důvodu jsem v mnoha textech zachoval vzájemné tykání.) Forma rozhovorů se mi pro tento účel zdála logická. Asi bych neměl zatajovat skutečnost, že práce na knize mi byla do jisté míry také duševní terapií – způsobem, jak „upustit páru z papíňáku“. Jak to řekla ruská básnířka Marina Cvetajevová: *„Piš jen ty knihy, které nemůžeš nenapsat, bez kterých bys trpěl. Knihy nezbytné.“* Pochopitelně: utrpení zvířat není pouze utrpením „podřadných tvorů“, ale i všech lidí, kteří se mu otevřou. A vnímáme-li Zemi jako živý organismus, pak lze v důsledku intenzivního chovu zvířat mluvit také o utrpení krajiny – kácených lesů, zamořené půdy, zamořených vod a ovzduší. A koneckonců prostřednictvím rakoviny či srdečních, cévních a jiných civilizačních onemocnění také o utrpení těch, kteří jej přímo páchají nebo ho nepřímo podporují.

Všudypřítomnost utrpení však nebyla důvodem jediným. Silnou motivací k sepsání této sbírky rozhovorů mi bylo i vědomí, že ochráncům zvířat – jak jsem již zmínil – se dostává méně mediální pozornosti, než si závažnost „jejich“ tématu zaslouhuje. Světlou výjimkou se zdá být pouze bulvární tisk (který je mi jinak nevýslovně protivný) a komerční televizní stanice, které tu a tam vyšlou svého reportéra na místo, kde evidentně dochází k týrání zvířete. Kde jsou ovšem pravidelné sondy do velkochovů, dokumenty zachycující zabíjení zvířat na jatkách, reportáže z kožešinových „farem“ či laboratoří, pohledy do skutečného světa myslivců a rybářů (bez romantizujících plků zastírajících agónii postřelených zajíců či dusících se kaprů), nebo diskusní pořady, jež by popřály sluchu vegetariánům a veganům, namísto aby je pouze zesměšňovaly ústy vulgárních kuchařů a hospodyněk v přiblblých pořadech o vaření? Pseudolidovost a bulvárnost kultury – to je to, co skrze frustraci přemýšlivého jedince přivádí vodu na mlýn politické a podnikatelské elitě. Myslím si, že nastává čas pohlédnout do očí vytěsňené pravdě o smutném světě zvířat určených pro náš talíř; nepříjemných slov a obrazů by lidé, kteří žijí z utrpení jiných, rozhodně neměli být ušetřeni!

S duší Západu je to však na pováženou o to víc, že ještě dáváme přednost iluzi své vnitřní krásy před nemilosrdnou pravdou. Člověk Západu žije v pořádném oblaku dýmu sebechvály, v oblaku, který má zastřít jeho skutečnou tvář. ... Kdyby jen lidé věděli, jaký je to zisk, když člověk nalezne svou vlastní vinu, jaká je to hodnota a jaké zvýšení životní úrovně. ... Vědomí viny má totiž tu přednost, že člověk je v důsledku toho schopen na své vině něco změnit nebo zlepšit. Co zůstává v nevědomí, to se jak známo nemění nikdy, jen ve vědomí se dají provést psychologické korektury. Vědomí viny se proto může stát mocným morálním popudem.

C. G. Jung, Duše moderního člověka

Když se řekne „ochránci zvířat“, téměř každému vytane na mysli skupina „extremistů“ vrhající se pod nohy koním při Velké pardubické, mající tak na svědomí jejich hromadný pád a četná zranění. Tato nešťastná událost, ke které došlo v roce 1991, způsobila, že v hlavách pobouřených Čechů, Moravanů a Slezanů zůstali lidé vedení ušlechtilou, byť v tomto případě zřejmě scestnou pohnutkou pomoci „trpícím“ zvířatům přeškrtnuti tlustou čarou značící předsevzetí „*nevěřit, nebrat*“. Neaktivní český občan aktivistům chyby neodpouští. Já jsem se na okolnosti tehdejší Velké pardubické zeptal Michala Komárka, bývalého redaktora časopisů *Reflex* a *Respekt*, známého také z pořadu *Reportéři ČT*. V e-mailu mi poslal tuto odpověď:

V žádném případě nešlo o projev fanatismu, spíše lze mluvit o nedorozumění či selhání organizátorů této akce. Petr Bergmann, který v téže roce (1991) stál při založení organizace Animal SOS, se spolu s přáteli pokusil zablokovat dostihovou dráhu a upoutat tak pozornost médií. To se mu povedlo víc, než by mu bylo milo. Ztratil přitom řadu sympatizantů a jeho předchozí úspěchy tím byly do značné míry znehodnoceny. Lidé se o pozadí pardubické kauzy nic moc nedozvěděli. Mně ale Petr při rozhovoru vysvětlil, že aktivisté chtěli pouze zablokovat dráhu, aby dostih nemohl začít. Do toho se bohužel vmísili policisté, načež na dráhu v průběhu dostihu vtrhla skupina ochránců z Rakouska a Německa, která nerozuměla českým pokynům a způsobila tak naprostý chaos. Následující rok však Petrovi vyšla stejná akce o poznání lépe: před areálem závodiště vytvořily stovky aktivistů uličku hanby, již museli diváci procházet.

Na otázku, jaké vlastně byly počátky hnutí na ochranu zvířat v České republice, jsem od Michala dostal toto sdělení:

Pokud jde o české ochránce zvířat, měli v prvé půli devadesátých let nálepku extremistů a přitahovali pozornost policie i tajných služeb. Paradoxní přitom je, že Petr Bergmann jako zakladatel tuzemského hnutí za práva zvířat se vždy prohlašoval za pacifistu. Když jsem s ním dělal rozhovor, řekl mi toto: „Bylo to trapné. Tajní o nás nic nevěděli, blouznili o tom, že jsme komunisti placení KGB, teroristi, rozvraceči. My jsme se přitom ke skutečně násilným akcím nikdy neuchýlili. Cítil jsem tenkrát, že po roce '89 se společnost sice osvobodila od komunismu, ale že tento proces musí pokračovat. Bylo mi jasné, že česká společnost zdaleka svobodná není, jinak by se nemohla chovat tak lhostejně vůči přírodě a zvířatům.“ Dobře mu rozumím: svoboda je totiž něco zcela jiného než pubertální nutkání dělat si co chci a jak chci, bez ohledu na jiné – v Česku bohužel dost častý postoj.

Této knížce se dá jistě vytknout ledacos: například zúžení ekologické problematiky jakožto přemýšlení o složité symbióze člověka, zvířete a krajiny na utrpení hospodářských zvířat a jen zčásti také zvířat v zájmových chovech, zvířat kožešinových, laboratorních a jiných. Kniha však není zamýšlena jako ekologická publikace, nýbrž jako odhalování dopadů falešného světónázoru, že člověk „má právo“ zacházet se zvířaty podle své vůle. Zároveň chce čtenáře pravdivě informovat o životě tvorů nám nejbliž-

ších (tj. zvířat s vysoce rozvinutou nervovou soustavou a vědomím, žijících celá staletí po našem boku) v domácím českém prostředí. A také je ukázkou různých způsobů přemýšlení, kterými se láska ke zvířatům a životu jako takovému manifestuje – způsoby, které vedou jedince k zodpovědnějšímu a láskyplnějšímu jednání. Bohužel jsem kvůli přijatelnému rozsahu knihy musel vypustit dobrou třetinu uvažovaného materiálu – především své vlastní texty i přepisy zajímavých pasáží z děl světových autorů. Z tohoto důvodu není v knize dostatečně pojednáno téma myslivosti (částečně v rozhovoru s Janem Šťastným a Marcelou Frei) a takřka úplně v ní chybí etický pohled na současné rybářství (pouze o vánoční „kaprománii“ zde hovoří Roman Rozumek). Věřím ale, že budu mít příležitost tyto texty ještě využít.

Těm, kteří v knize postrádají zástupce z řad (eko)chovatelů, eventuálně víc zoologů či veterinářů (za ty zde promluvil MVDr. Jiří Dousek), chci říct, že je tomu tak záměrně: jednak to neumožnil rozsah knihy a délka uskutečněných rozhovorů, jednak výchozí postoje většiny těchto lidí se v principu neliší od smýšlení českých laiků. Mým úmyslem bylo představit spíše ty, kteří zvířata (nemyslím teď takzvané domácí mazlíčky) vnímají jinak než jako živé zdroje surovin a kteří jsou při hájení jejich zájmů nuceni jít proti proudu. Trochu mě mrzí, že účast na tomto projektu odmítl Michal Kolesár, který je jako ochránce zvířat postavou kontroverzní a v českém prostředí natolik výjimečnou, že získal pověst radikála. S jeho nekompromisními názory a aktivitami (Michal je vyznavačem „přímé záchranné akce“) je ale možné se seznámit na internetu. Taktéž se nepodařilo sestavit zamýšlený rozhovor s Ditou Michaličkovou (Společnost pro zvířata) a Lucií Moravcovou (Svoboda zvířat), stejně jako s vegetariány na české populární scéně: Anetou Langerovou, Petrem Vachlerem či Zuzanou Norisovou. Důvodem byl (u Anety) nedostatek času, u dalších dvou nenavázaný kontakt. Herec Jaroslav Dušek od zařazení uskutečněného rozhovoru do knihy nakonec ustoupil.

Je možná škoda, že se u nás za 20 let budování kapitalismu nepodařilo vytvořit silnou, hierarchicky uspořádanou organizaci, jejímž posláním by bylo účinně chránit životy a pohodu zvířat; organizaci sdružující lidi vedené stejnou ideou: od mladých „radikálů“ vynášejících snímky a videozáběry z laboratoří, jatek a chovů přes zaměstnance regionálních pracovišť ochrany zvířat a sympatizující podnikatele, umělce, novináře, učitele... až po zapálené úředníky ve státní správě a vyslance v politických kruzích. Na druhou stranu může být současný stav nadějný: hnutí nezátížené složitou hierarchickou strukturou a neposkytující svým členům možnost „finančně zajímavé“ kariéry má totiž slibnou vyhlídku na existenci, poněvadž se ještě dlouho nestihne „politicky znemožnit“. Jeho úspěšnost závisí mnohem více na etickém smýšlení a jednání skupin i jednotlivců než na ambici vytvořit si vlastní mocenský aparát, jako to svého času udělalo křesťanství institucionalizované v církev anebo mnohem později proletářské či disidentské hnutí, v obou případech proměněné kvasnou činností prospěchářů v zahnívající establishment. Jakkoli se k politice, zákonodárství a státní správě vztahovat musí, prvořadým úkolem ochrannářského hnutí je – takový je můj názor – otvírat oči a srdce každého jednotlivého člověka; ukázat mu, jak on sám může pomoci zvířatům, lidem, planetě a koneckonců i sám sobě. Jistě není náhodou, že výraznou roli v tomto procesu hrají a budou hrát ženy.

Bude-li lidstvo zachráněno a přežije, bude to především důsledkem rostoucího uplatnění inteligentních a angažujících se žen.

Milan Machovec, Filosofie tváří v tvář zániku

V knize *Ochlupení bližní – Zvířata v kulturních kontextech* napsal biolog, filosof a publicista Stanislav Komárek toto: „*Sám mám vztahování se ke zvířatům za klíčový problém naší kultury, tlukoucí na vrata s mimořádnou naléhavostí (paradoxně více než často přemílaná témata globálních klimatických změn či docházení zásob ropy).*“ S tím nemůžu než souhlasit, půjdu však ještě dál. Rád bych v této knize ukázal, že klíčovým problémem naší doby a kultury je, zda se pokusíme či nepokusíme vytáhnout ze svých srdcí a mysli hluboký kořen zvaný masožravost. Koneckonců tak jako dnes nepociťujeme jako askezi, že nemáme možnost zakousnout se do tělíčka dítěte připraveného třeba na způsob barbecue (proč se pohoršovat, kanibalismus byl u našich pravěkých předků a údajně ještě i u Keltů častým jevem!), nemusíme vnímat jako ztrátu ani zřeknutí se jiných těl, která jsou těm našim tolik podobná. Nečinit druhému násilí, respektive nečinit druhému to, čemu se sami vyhýbáme, platí dnes stejně jako před sty, tisíci či desetitisíci lety. Bolest a utrpení byly a jsou stejné pro člověka i zvíře.

Někde jsem četl, že *není-li milováno zvíře, zůstává část duše v člověku uspána*. Neboli tuto knihu je možné chápat i jako výzvu k vnitřní evoluci, která se odvíjí zpravidla ve třech stádiích: 1. výsměch, 2. tvrdošíjný odpor, 3. přijetí pravdy. Samozřejmě je jenom na čtenáři, na jeho ryzosti a svědomí, jestli se podle svého poznání také zachová. Pomůže-li mu však můj literární výplod odhodit brýle mámení a najít životní smysl v pomoci trýzněným tvorům, byl to pro mě dobře strávený čas.

Pavel Hub, prosinec 2011

Lidé často říkají, že člověk vždycky jedl zvířata, jako by to bylo oprávněním v tomto zvyku pokračovat. Dle této logiky bychom neměli být proti zabíjení člověka člověkem, neboť se tak též děje odjakživa.

Isaac Bashevis Singer

Není pochyb o tom, že součástí osudu lidského rodu je postupný vývoj ve směru zanechání jedení masa, stejně jako se divožské kmeny přestaly navzájem pojídat poté, co vešly do styku s civilizovanými národy.

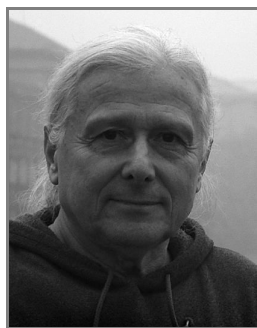
Henry David Thoreau

Většina lidí je v podstatě čestná; většina lidí nerada myslí na zvířata, která v našich rukách trpí; většina lidí chce přispět k tomu, aby byl svět lepší – jen nevědí přesně, co mohou udělat. Tak pojďme spojit síly a toto týrání milionů zvířat nedovolme. Každý z nás může přispět se svou troškou. Můžeme změnit způsob, jakým jíme. Můžeme odmítnout nakupovat jídlo ze zvířat, jež byla chována nehumánními zemědělskými metodami, a tak svými penězi lobbovat za změnu.

Jane Goodall

BYTOSTNÝ VEGETARIÁN, NEBO BYTOSTNÝ MASOŽRAVEC?

aneb Rozprava o podivínství druhu *homo* napříč kulturami a staletími

Popravdě nelze dost dobře říct, co je nám přirozené: jestli vegetariánství, nebo masožroutství. Když lidé přišli do prostředí s dostatkem ovoce a zeleniny, tak nebylo třeba jíst maso; a naopak když rostlinná strava nebyla možná, bylo třeba změnit jídelníček.

Zatím to vypadá tak, že do našeho spotřebního chování mluví nejvíc velkoproducenti potravin. Ti skrze marketing a reklamu probouzejí zájmy lidí a lidé potom „svá“ přání vyjadřují nakupováním a „svým“ způsobem života. Bohužel se zdá, že jde o velmi dobře seřízený stroj produkující hodně peněz.

Vladimír ŠILER přednáší na Filozofické fakultě Ostravské univerzity obory religionistika, etika, profesní etika a současné teologické myšlení. Jeho publikační činnost zahrnuje spisy *Povýšení člověka nad zvířata* a *Etika ochrany zvířat*.

Mezi ochránci zvířat je vaše jméno poměrně známé, takže se tomuto tématu věnujete asi dlouho...

Zhruba dvacet let. Když jsem v roce 1991 nastoupil na tuto nově vzniklou fakultu, přinesl jsem s sebou z Německa a Švýcarska, kde jsem v předchozích dvou letech často pobýval, i témata ochrany a práv zvířat, ochrany přírody (ve vztahu k filosofii), a taky feminismus. Šlo o témata v Evropě módní a atraktivní, u nás však zcela nová, takže se mi kolegové kvůli tomu smáli. Nicméně po takových pěti letech už tyto záležitosti přestávaly být tak výjimečné či exkluzivní a po nějakých deseti letech už s nimi zdejší auditorium bylo slušně obeznámeno. Studenti, ať již mladí z denního studia, nebo dospělí ze studia kombinovaného, o nich věděli už nezdědka víc než my, takže mým kolegům, jak se říká, sklaplo. Dnes se tématu ochrany a práv zvířat věnuji v rámci celosemestrálního předmětu ekologická etika, ale samozřejmě se ho dotýkám i v jiných předmě-

tech. Při přednáškách zaměřených na etiku vědy mluvím o pokusech na zvířatech, kdežto v rámci aplikované etiky se dostávám k bioetickým otázkám. Například problematika práv embrya vyvolává také otázku, jestli tentýž morální status jako člověk má i zvíře. Takže se lze k tomu dostat z různých hledisek.

Jak se za těch dvacet let změnil postoj váš a vašich posluchačů k ochraně zvířat?

Na počátku 90. let, když jsem tyto věci šířil, existovaly už nějaké ochrannářské organizace, ale nebyly ještě dostupné kvalitní materiály. Navíc zde – oproti Západu, kde už byly díky svobodnější diskuzi tyto záležitosti více probrány – neexistovala žádná reflexe těchto problémů. Připadal jsem si tehdy jako nějaký apoštol či misionář, který přináší nové evangelium a potřebuje lidi přesvědčovat; který říká věci, nad kterými se tu ještě nikdo nikdy nezamýšlel. V určitou chvíli jsem naštěstí pochopil, že už nemá smysl být misionářem, protože bych přesvědčoval přesvědčené. Nešlo o rezignaci, pouze přechod do jiného diskurzu: namísto přílišného popularizování jsem se zaměřil na odbornější stránky problematiky. V druhé půli 90. let už zde totiž bylo k mání více publikací, také organizace chránící zvířata a přírodu se začaly aktivizovat a chrlit propagační materiály. Díky otevřeným vazbám se Západem začaly přivážet informace, takže jsem přestal mít pocit, že je potřeba hlásat samozřejmé skutečnosti.

Povězte mi tedy: má zvíře stejný morální status jako člověk? Jak to řeší filosofie?

No rozmanitě. Záleží, jak se k tomu stavíme. Jestli intuitivně, spontánně a emocionálně (jak to ostatně dělá většina lidí), anebo jestli upřednostníme racionální argumentaci, vědecký přístup a hlubší promýšlení věcí. Tomu prvnímu říkáme morálka, to druhé je etika. Zatímco většina lidí jedná v souladu s nějakou obecně závaznou morálkou ve smyslu žitých norem, méně početní intelektuálové, kteří však více přemýšlejí, mají větší moc prosadit své argumentace do pravidel celé společnosti prostřednictvím zákonů, právních standardů a podobně. Tímto druhým, racionálním způsobem se pak můžeme dobrat takových závěrů, k jakým došli třeba Peter Singer nebo Tom Regan – oba uvažují z pozic anglosaské filosofie, která je hodně právnícká či logická. Kdybych měl parafrázovat zmíněného Petera Singera, tak hledáme-li znaky lidství, přijdeme na to, že je nemá třeba embryo. Nebo že je nemá čerstvě narozené dítě, ba dokonce že je nemá ani roční dítě. Ovšem tyto znaky kupodivu nalezneme u vyšších primátů. Potom, dáme-li na vědecká pozorování, musíme připustit, že vyšší primáti jsou člověku podobnější víc, než jsme si mysleli, zatímco paradoxně tyto znaky lidství chybí mnoha dospělým lidským jedincům. Nemají je třeba lidé, kteří jsou mentálně postiženi natolik, že jsou zbaveni svéprávnosti. Čili, kdybychom to vzali do důsledků, tak ten, kdo v hospodě hrká hracím automatem a má v sobě deset piv, tyto znaky nemá, zatímco jeho ovčácký pes jich má v danou chvíli mnohem víc. To jsou pro člověka dost nelichotivé věci, takže je z vědomí rád vytěšňuje. Není s to akceptovat, že rozdíl mezi člověkem a zvířetem je de facto velmi pružný a že se tyto kategorie prolínají.

Pokud bychom chtěli zvířatům, alespoň těm vývojově vyšším, přiznat určitá práva – jaká rizika z toho vyplývají?

Samozřejmě jich bude hodně, ale teď mě napadá toto: je otázka, na jakou oblast světa a kultury aspirujeme, pro jakou si chceme nárokovat uplatnění těch zásad a principů, které my ve vyspělém světě vyznáváme. Protože to, co přijmeme v Evropě, evidentně

nemůže platit třeba v Africe nebo v jihovýchodní Asii, kde fungují jiné politické systémy a jiná morální hlediska. Můžeme sice tvrdit, že principy, ke kterým jsme racionálně dospěli, mají univerzální všelidskou platnost, ale v praxi to budeme velice těžko prosazovat. Přitom jde často o země, se kterými obchodujeme. To je třeba případ arabského světa, ve kterém kvůli obchodu podporujeme něco, s čím morálně nesouhlasíme. Mám na mysli rituální porážky zvířat.

Bohužel k tomu košerování dochází i u nás – židé a muslimové ho mají povoleno zákonem. Chápu, že se těžko můžeme vměšovat do záležitostí arabského světa, ale na to, co se děje u nás, bychom snad měli vztahovat vlastní morální principy a zákony...

Ta problematika multikulturní emigrace je hrozně složitá. Bojíme se těm, kteří se u nás zabydleli a přinesli si s sebou jiné kulturní a morální vzorce, nařídit, že se musejí podřítit našim civilizačním a kulturním normám. Pořád si myslíme, že v rámci tolerance je musíme nechat zastávat názory platné v jejich zemi, a bohužel teprve teď přicházíme na to, že jsou z toho neřešitelné konflikty. Myslím si nicméně, že v poslední době se to kyvadlo v Evropě obrací: je mnohem víc politické vůle přinutit imigranty, aby akceptovali pravidla většinové společnosti, do níž přicházejí. Sňatková pravidla, ženská obřízka a další nám cizí zvyklosti začnou podléhat našim zákonům. Zdá se, že Evropa pochopila, že přílišná tolerance vůči menšinám ohrožuje identitu samotné většiny. Tu teď budeme znovu hledat a křísit k životu.

Vy takové procesy u nás vnímáte? Já jsem si zatím ničeho podobného nevšiml...

U nás to není tak markantní, protože my těch imigrantů máme velmi málo a jejich skladba není tak kontroverzní. Problémy vznikly zatím jen v případech, kdy se tu muslimové pokoušeli vybudovat mešity. Tehdy se v nás najednou jindy tak chatrná křesťanská identita vzepjala a v Brně, Orlové a v Teplicích se lidé začli bránit. Byly to první náznaky konfliktu, který nás – myslím si – teprve čeká.

Ochránci zvířat poukazují na to, že Asiaté u nás praktikují psi jatka, že vaří psy a kočky zažíva. Vnímají to ti lidé vůbec jako krutost? Zřejmě ne.

Ne. A pozor: toto existovalo vždy a všude, dokonce to existuje i dnes u takzvaných přírodních národů. Nedá se tomu zřejmě zabránit a vyhnout, protože v jižních částech Číny, v Koreji či v jihovýchodní Asii je to běžná praxe. Je to složité: my v naší západní euroatlantické kultuře máme poměrně vyvinuté morální citění, které ovšem je důsledkem nějakého dvoutisíciletého vývoje. Stojí za ním židovsko-křesťanská tradice, řecko-římská tradice, a taky velká tradice renesance, osvícenství a romantismu. Ty zformovaly naši personu, naši subjektivitu, a vytvořily i určitou senzibilitu – smyslovou, ale i morální. No a my teď máme tendenci to, k čemu jsme takto složitě dospěli, tuto úroveň, učinit jakoby univerzálně platnou a svými mravními kritérii posuzovat i předcházející věky nebo třeba jiné kultury. Proto nám připadá, že pračlověk nebo člověk starověku byl krutý a barbarský vůči zvířatům a přírodě obecně. Koneckonců je pravda, že starověké národy svět doslova zhuntovaly: vybily celé druhy zvířat, odlesnily obrovské plochy... Nebo se nám příčí, jak necitlivě zacházejí v Indii či v Orientě se zvířaty: třeba je nezabíjejí, ale jsou zcela lhostejní k jejich osudu. Běžně na svá tažná zvířata naloží obrovské náklady, ještě se na ně sami posadí a přitom je bez výčitky bijí. Vadí nám, že jim to nevadí. Že to necítí. Ale co s tím chcete dělat? To bychom po

nich museli chtít, aby změnili své pojetí individuality, své *sebevědomí*, které je očividně jiné než to naše.

Říká se „jak ke zvířeti, tak i k člověku...“

Na tom je samozřejmě velký kus pravdy. Požadujeme lidská práva po Tchaj-wanu nebo po Číně, jenže tam člověka vidí jinak než my – mnohem víc kolektivisticky. Je zřejmé, že celá otázka lidských práv je špatně postavena. My si totiž nerozumíme, nevíme, o čem jeden nebo druhý mluví. Neštěstím je, že asijské země v roce 1948 *Deklaraci lidských práv* podepsaly. Došlo k tomu v poválečné euforii, takže jejich představitelé nejspíš ani nevěděli, co podepisují. No a my je teď bereme za slovo a přitom se ukazuje, že oni tomu slovu nerozumí. A zrovna tak je to s jejich vztahem ke zvířatům: my po nich chceme něco, co je naprosto mimo jejich chápání. Vůbec nejde o to, že by byli tak morálně nectnostní – naopak oni mají jiné morální kvality, které my neznáme. Prostě jen nechápou, proč by to nemohli dělat. Nevědí, o čem mluvíme a proč jsme zrovna takto nastaveni.

Kudy z toho ven? Říkáte, že nám trvalo věky, než jsme se dopracovali k té senzibilitě...

Je potřeba je přesvědčovat. Já si myslím, že jihoasijské národy si říct dají. Protože ony samy už minimálně dvě stě let procházejí procesem modernizace či westernizace (přizpůsobování se Západu), s větším či menším odporem. Na jedné straně mají k Západu určitou averzi, na druhé straně vědí, že výdobytky západní techniky a racionality potřebují a chtějí. To je dobře vidět třeba na Japonsku a Koreji. Takže si myslím, že oni na to postupně přistoupí; zejména v atmosféře globálního světa, prokráceného komunikačními kanály a médii. Uvědomí si – což ostatně vidíme na Vietnamcích u nás –, že chtějí-li se západní civilizací udržet krok, žít s ní a žít v ní, nezbyde jim než přizpůsobit se jejím standardům. A nebude jim to dělat vážné problémy. Vzpomínám si, že takový případ nastal, když bylo v Jižní Koreji mistrovství světa ve fotbale. Tehdy se přišlo na to, že Korejci dělají psí karbanátky a že to patří k jejich běžné praxi. Evropanům z toho naskočila husí kůže. To je úskalí globalizace: svět se sjednocuje a tady se ukázalo, že jsme se nesjednotili na obyčejných hamburgerech. Bylo mnoho hlasů, které křičely: „Bojkotujme ten šampionát, dokud se tu neodnaučí jíst pejsky!“ Přitom oni by mohli oprávněně namítnout: „A proč vy nepřestanete jíst prasátka?“

Chápu: pes je v Asii pouliční zvíře, lidé k němu nemají citový vztah jako u nás, není to domácí mazel. Co nechápu, je, že ti lidé nejsou schopni se do zvířete vcítit...

Ne, naprosto ne. A je spousta teorií, proč toho nejsou schopni. Uvedu jednu, se kterou přišel Peter Singer. Vysvětluje, proč Japonci zabíjejí velryby, když jsou už tak poevropštěný národ a přistoupili i na řadu norem, které naše kultura vyznává. Bohužel s těmi velrybami a slonovinou si říct nedají. Singer říká: „*Samuraj si nechá vyrobit samurajský meč, což je složitý, nákladný, a také dlouhodobý proces. No a když svůj vytoužený meč konečně dostane, co udělá: stoupne si na rozcestí a přesekne jím prvního pocestného. Proč? Protože panuje pověra, že ocel nabývá svých zázračných vlastností až poté, co je smočena v lidské krvi.*“ Samozřejmě že to šogúnové zakazovali! Vždyť obětí byl zpravidla rolník, čili vznikla škoda jak lidská, tak hospodářská. Nám Evropanům to přijde kruté a cynické, ale v Japonsku se na člověka jako hodnotu pohlíží pouze v rámci vlastní komunity, jíž se říká *dže* – jakési společenské kasty. Člověk je člověkem

natolik, nakolik patří do sítě vztahů jeho dže. Ti, kteří k ní nenáleží, už skutečnými lidmi nejsou. A stejně se Japonci dívají i na přírodu. Vše, co je mimo okruh jeho souvěrců, je zkrátka vnímáno jako pouhý předmět, ať už jde o venkovany, zvířata, rostliny, nebo třeba hory. Proto dnes Japonci nesoucí s velrybami a slony. Navíc jsou pro ně velrybí maso a sloní kly nesmírně důležité: velrybí maso je vyhlášená pochoutka a ze slonoviny si dělají svá osobní razítka, která pokládají za prestižní věc. I když jsou racionálně schopni uznat argumenty, jež jim stále dokola předkládáme, emocionálně na ně nejsou schopni či ochotni přistoupit. Čili takto, na vztahu k tradičním japonským hodnotám a normám, Singer často ukazuje, jak jsou ty naše kulturně podmíněné.

Hmm... budiž, to jsou Japonci. Ale proč něco podobného dělají Norové a Kanadané, kteří vybíjejí tuleně a stahují je zaživa z kůží? Nebo praktiky, kdy rybář vezme živé kotě, nabodne ho na háček a předhodí jako návnadu rybám! Tito lidé taky nechápou, když je ochránce nařkne z týrání zvířat a chce volat policii. Budou se zaštiťovat rybářskou tradicí a budou mít ukřivděný pocit, že je „zase buzeruje nějaký zelený“.

Ano: nevidí to, necítí to, je to mimo jejich zorné pole. Stejně jako francouzský sedlák, když dělá ta proslavená husí játra, přičemž podřezává husu co nejpomaleji. On nevnímá, že husa tím trpí; jako pragmatik, kterému jde primárně o výdělek, má nějak emocionálně ověřeno, že díky vylučovaným stresovým hormonům bude mít maso lepší chuť. A jak se k tomu stavíme u nás? V Evropské unii jsme přistoupili na to, že husí játra se produkují způsobem, který je pro husu krutý: pták se umístí do takzvané posady, která mu prakticky zcela zabrání v pohybu; následně se uměle a násilně překrmuje, čímž mu enormně zbytní játra. Proto jsme si ukázněně uložili morální závazek, že my teda husí játra takhle dělat nebudeme, nicméně vůbec nic nám nebrání koupit je třeba z Číny! A jíst je vesele dál. Takže to je ta faleš.

Podobně u nás platí zákon na ochranu zvířat proti týrání, ale nikomu nevadí, že zvířata hospodářská jsou ve velkochovech a na jatkách týrána den co den. Přes to všechno, vnímáte nějaké změny k lepšímu?

Určitě ano. V Evropské unii a potažmo i u nás přibývá předpisů a opatření, které se týkají třeba klecí u slepic (od ledna 2012 se mají začít používat takzvané obohacené klece, ve kterých si slepice bude moci alespoň protáhnout křídla), nebo regule týkající se transportu zvířat. Takže normy jsou lepší a podrobnější. Například převozcům koní na trase z Polska do Itálie předepisují, jak časté a jak dlouhé přestávky musí udělat, kdy musí koně dostat napít a tak dále. Je to výrazně lepší, než to bylo třeba před dvaceti nebo ještě i deseti lety. Nicméně pořád to není v zákoně! Jsou to jenom předpisy. Čili ono se to postupně zlepšuje, ale znamená to, že se maso začne zdražovat.

S tím naprosto souhlasím.

Tedy je ale zapotřebí, aby si to lidé uvědomovali. Proto je důležité, aby organizace ochránců to utrpení zvířat lidem ukazovaly; producenti ho samozřejmě ukazovat nebudou. Já tyto věci se svými studenty neustále probírám. Mnozí z nich získali dokonce i zkušenost z brigád na jatkách. Je zajímavé, co o tom říkají: zpravidla prý trvá čtrnáct dnů, kdy se člověk nemůže na maso ani podívat. Pak to přejde a on se zase vrátí ke

svému zaběhlému způsobu života. Čili je vidět, že náš vnitřní aparát, ty senzory mozku či srdce, má jakousi rezistenci vůči drastickým podnětům, ale jen po určitou dobu.

Jinými slovy tím, co je pro náš život určující, jsou pocity libosti. Pochopitelně pouze ty naše, pocity týraných zvířat nás nezajímají. Člověk, kterému konzumace masa přináší okamžité uspokojení, nechce o pozadí jeho „výroby“ nic vědět.

Bohužel tak to je. Navíc když se to maso v hypermarketu krásně nasvítí a je i úhledně zabažené, tak máte dojem, že ta věc ani není z přírody. Že za ní není žádné zvíře, žádné utrpení.

Takže co je za ní? Ekonomika, spotřebitelé, obchodní řetězce, peníze... Nepochybně.

Vy sám jste vegetarián? Nebo dodržíte alespoň nějaká etická pravidla?

Já jsem prošel všemi etapami. Poprvé jsem začal experimentovat s vegetariánstvím někdy v 70. letech, když jsem si přečetl v samizdatu knížku s názvem *Living Food* (Živá strava). Neříkala, že člověk je svou přirozeností vegetarián; spíše zdůrazňovala, aby jedl to, v čem je ještě život. Tedy především čerstvou zeleninu, která neprošla tepelným zpracováním, mražením či zavařováním, dále semena, kořeny nebo listy, které by po zasazení do země rostly, a podobně. Byla to docela zajímavá knížka, která ve mně probudila něco, o čem jsem do té doby neměl tušení. Bohužel se všemi negativními důsledky: začal jsem kázat a kárat, kritizovat lidi, stával jsem se směšným... No a pak jsem od toho ustoupil a začal jsem hájit zase opačný extrém: že člověk má žít ve shodě s bližními a jíst to, co všichni ostatní. Dnes – poté, co jsem vyzkoušel rozmanité způsoby stravování – můžu s čistým svědomím své zkušenosti shrnout a říct všem „masožroutům“, že vegetariánství je rozhodně bohatší životní styl a kvalitnější i pestřejší způsob stravování než tradiční kuchyně. Žádná askenze, jak se mnohdy tvrdí. To je první věc. Druhá věc je, že existují různé typy vegetariánů a že ti, kteří by svůj bojkot živočišných výrobků mínili opravdu důsledně, museli by nejspíš přestat v této společnosti žít. Neústupnost nutně vede k izolaci, člověk těžko nachází přátele, se kterými by sdílel stejné hodnoty. Proto dnes vyznávám spíše skromnost a potřebu kompromisů. Co musí zůstat zachováno je princip či směřování, nikoli nějaké zritualizované formy.

Já to dělám tak, že když přijedu někam na návštěvu a hostitel mi předloží maso (ať už proto, že nevěděl o mém vegetariánství, nebo proto, že mě chtěl „uctít“), tak to většinou zbaštím. Stává se to ale málokdy.

Já zase často jako příklad uvádím dalajlamu, který, když před něj Havel postavil mísu s chlebíčky, jich s klidem několik snědl. Lidé se divili a on na to: „*A nebyl by to hřích je tady nechat?*“ Nebo Gary Snyder, americký básník a milovník přírody... Když s ním novináři dělali rozhovor a měli s sebou plastové láhve s pitím, tak je Snyder nakonec pokáral: „*Dopijte to. Ne kvůli té vodě, ale kvůli těm zbytečně vyrobeným a zahozeným lahvám.*“ Nejde tu o žádný fanatismus: člověk může být nepřítelem plastu a přitom se z plastové láhve klidně napít. Jde o to dát tomu všemu nějaký smysl. Tak bych asi charakterizoval i svůj dnešní, věřím, že ideální postoj: kompromis udělat lze, ale je nutné trvat na naplňování smyslu. To znamená třeba: domů nápoje v plastu nenosím; ale vím, že když jsem někde na cestách, nezbude mi, než si pít v plastu koupit.

Pobyt v restauraci je pro mě dost často duševním utrpením. Prožíváte to stejně?

Já do klasických restaurací vůbec nechodím, protože psychickým týráním je pro mě veškerá jejich „kultura“: od špatně připravených pokrmů a hloupě ritualizované kuchyně až po kýčovitou hudbu a hnusné chování obsluhujících. Já tam prostě chodit nemůžu.

A co živočišné produkty? Kupujete biomaso nebo jiné biovýrobky?

S živočišnými produkty to mám tak: chovám dva pejsky, takže jim maso kupovat musím. To máme jeden kompromis. Druhý kompromis je, že nenutím své bližní, aby se podřídili mým normám. Například moje manželka říká: „*Já jsem se nerozhodla stát se spasitelem světa.*“ Takže v tomto směru žije jinak než já, i když momentálně velmi skromně a ekologicky. Pořád se ale snažím jít příkladem. Často prostě jen komentuju a „prudím“, no a rodina se nakonec přizpůsobí. Asi jsem divný a protivný, když mám svůj názor. Ten mimo jiné obnáší i to, že kupuju vejce od šťastných slepiček, jak se říká. Když mám možnost se s někým domluvit, nakoupím z domácího chovu; v hypermarketu zásadně vejce vypěstovaná na podestýlce, čili z chovu bezklecového. Je to sice šest korun za jedno, ale stojí mi to za to, mám z toho lepší pocit. I když, upřímně řečeno, s těmi vejci od domácích slepiček je to tak (tady vidíme kontraproduktivitu některých ekologických nápadů), že kdybychom všechna vejce měli pěstovat podomácku, bylo by to pro přírodu škodlivější. Je to paradox, ale velkochovy jsou nejen ekonomičtější, ale z hlediska krajiny nebo celku i šetrnější.

Proč jsou malá hospodářství škodlivější než velkochovy?

Protože tam zvířata spotřebují mnohem víc zrní. Slepice tím, že běhají, tak mají energetické ztráty, které je pak potřeba vyrovnat. Kdežto ve velkochovu, když jim nasypou zrní a drží je v klecích, postačí k vyšší efektivitě menší plocha na osev, na chov i na odpad. Dá se to spočítat pomocí metody, které se říká *ekologická stopa* či *ekologický cyklus*. Jde taky o to, co je velkochov: jestli jenom klece, nebo i podestýlka s možností hrabání a tak dále. Pro nás spotřebitele by samozřejmě bylo lepší a idyličtější kupovat vajíčka od domácího chovatele. Není tím ale automaticky zaručeno, že budou chutnější či zdravější. Hodně záleží na tom, čím hospodář ty slepice krmí.

Přece jenom bych těm domácím věřil víc...

Já taky, samozřejmě. Ale teď k tomu masu: zabítí divokého zvířete, které žije volně v přírodě, je jeden typ etického problému. Jiný etický problém s mnohem širšími dopady jsou zvířata z velkochovů, která tím, že jsou držena v nepřírodných podmínkách, bezpochyby trpí. Myslím si, že pokud bychom se vrátili ke způsobu stravování našich dávných předků, kteří bývali sběrači plodů, pěstiteli plodin a příležitostnými lovci, asi by to odpovídalo nejdelší etapě vývoje člověka. Pochopitelně vždy existovali i striktní lovci a striktní zemědělci, ale to byly extrémy: ten hlavní proud tu a tam využíval lovu k doplnění stravy masem. Tak to nakonec dělají i šimpanzi. Ulovené zvíře, nebo třeba i kravka, kterou chováme doma kvůli mléku, ale po nějaké době ji musíme také sníst, a podobně i ty slepice – to mně připadá mnohem přijatelnější než současná nadprodukce a nadkonzum hospodářských zvířat z velkochovů. Vypadá to, že řešením by mohla být bioprodukce. To znamená zvířata chovaná v podmínkách, které jim nepůsobí utrpení. Tento způsob se pochopitelně prodražuje, dokonce ani jejich maso

nemusí mít chuťovou kvalitu, na kterou jsme zvyklí u zvířat z velkochovů, ale je to cesta. Pokud si na vyšší cenu a jinou chuť zvykneme, může nás to vést k tomu, že budeme masa jíst méně – už proto, že biomaso není k dispozici na každém rohu.

Co způsobuje, že chuť biomasa může být horší než chuť masa z velkochovů?

Přece ten dobytek, řekněme býk pasoucí se na louce, běhá a rostou mu svaly. Takže jeho maso je tužší a má méně tuku než maso zvířete, které je krmené jenom určitou, převážně kašovitou stravou. Proto některým lidem přirozené maso nechutná. Na druhou stranu gurmáni vědí, že například steaky ze skotu jihoamerických pamp vypadají úplně jinak než naše hovězí. Kde ale k takovému masu u nás přijít? Já když chodím po horách, tak vídávám stáda dobře živých býků, kteří jsou – už v jiném, „zpracovaném“ stavu – nepochybně určeni pro vývoz. Možná by stálo za to zkusit se domluvit s chovatelem, koupit od něj řekněme půlku býka a dát si ho v porcích do mrazáku. Ten roční býček není zas tak velký. Takhle to někteří lidé dělají: myslím ti, kteří se snaží alespoň trochu eticky přemýšlet a žít. Třeba nechtějí být úplní vegetariáni, ale zároveň nechtějí, aby kvůli nim trpěla zvířata ve velkochovech. Mně to připadá jako akceptovatelný kompromis. Akorát je poměrně obtížné takové maso sehnat: když na ně náhodou narazíte v hypermarketu, je třikrát dražší než normální maso.

Obrátíme list: Stále ještě působíte jako kněz?

Už ne, ale v letech 1975 až 1990 jsem skutečně působil jako kněz v církvi československé husitské. Koneckonců mám vystudovanou teologickou fakultu v Praze, pak jsem vystudoval ještě obor filosofie a religionistika.

Chci se vlastně zeptat, jestli registrujete v církvích nějaký pohyb, pokud jde o postoj ke zvířatům...

Určitě. V církvích se toto téma objevilo už v 70. letech, současně s počátkem celého ekologického myšlení a ochranářského hnutí. Je to znát na oficiálním teologickém myšlení jednotlivých církví a jejich oficiálních prohlášeních, přestože je pořád ještě určitý rozdíl mezi tím, co zastávají oficiální představitelé, a tím, co dělají některé progresivní kruhy. Obecně vzato však v církvích nastal obrovský kvas, neřkuli obrat. Na pozadí toho, co se židovsko-křesťanské tradici běžně přisuzuje a vyčítá, nastalo v posledních letech nové čtení a nová interpretace její klasické nauky, zahrnující Bibli i celý vývoj teologického myšlení. Nově se dnes z pohledu etiky či víry promýšlejí věci, o kterých se ve starověku a středověku nic nevědělo.

Takže je možné, že se jednou dočkáme i změny antropocentrické doktríny založené na názorech Tomáše Akvinského?

Stoprocentně. Dokonce si myslím, že tato změna už nastala. A že všechno, co z církví vzešlo v posledních dvaceti letech, ať už jde o naukové normy nebo církevní předpisy a strategie, už zohlednilo nové poznatky týkající se nejen přírody a zvířat, ale i sociálně-etické problematiky. V raných dobách církevních otců a středověkých myslitelů byla situace jiná: mnohé problémy, které dnes řešíme, ještě neexistovaly. Pro mnohé věci nemáme žádné vzory v minulosti, ani žádné analogie v Bibli. Dnes ve 20. století mají tedy církve nelehký úkol reformovat samy sebe.

Obávám se, že skutečnost je tomu, o čem mluvíte, pořád ještě na hony vzdálená. Nedávno jsem například navštívil Hostýn, kam jezdím od dětství. Opět jsem viděl řady prodejních stánků s krucifixy, svatými obrázky a různými tretkami, a taky stánky, u kterých se bohapustě žralo. Buřty, klobásy, ovárky, steaky... Kde je v tom všem nějaké duchovno? Vegetarián si mohl dát pouze přesolený bramborák nebo langoš. Byl jsem tím docela znechucený: svaté místo mi připadalo jako městské tržiště, obchod s lidskou chtivostí a povrchností. Vzpomněl jsem si, jak Ježíš vypráskal kupce z jeruzalémského chrámu. Ano, ale proč se na to nepodívat jako na tradiční lidovou záležitost? Ten údajný konzum, není v tom přece jenom něco pozitivního? Na dnešních megapop akcích hudebního nebo sportovního ražení (což jsou v podstatě oázy ekonomické totality, kdy si akci koupí pár sponzorů a kde konzumovat smíte pouze to, co oni sami prodávají) člověka hned u vstupu prošacují, aby dovnitř nepronesl svůj vlastní chleba se salámem. Kdežto tyto katolické poutě, to je ekonomicky naprosto liberální prostředí: kdokoli si zde za mírný poplatek může otevřít svůj stánek. Takže kdyby sem přišli například stoupenci hnutí Haré Krišna, což u katolické poutě nepředpokládám, ale řekněme někdo jiný s nabídkou zeleninových salátů a vegetariánských jídel, nikdo mu nebude bránit. Lidé by ze zvědavosti nepochybně ochutnali a snad by si i řekli: „No né, dyť je to lepší než ty uzené blafy!“

Ano, to dává smysl, ale proč církev v tomto duchu neodpověděla na mé slušně formulované dopisy? Matice svatohostýnská se neobtěžovala odpovědět vůbec, ačkoli jsem jí e-mail poslal opakovaně, a z České biskupské konference mi přišla jen stručná reakce: „Je dobře, že jste začal sám u sebe.“ Odpovědi, zda katolická církev hodlá udělat něco pro nápravu věcí a informovat věřící o utrpení jatečných zvířat, jsem se bohužel nedočkal. Na to vám asi neodpovím, nemohu mluvit za katolické biskupy. Oni se budou přirozeně držet spíše osvědčených tradic, v jejich konzervatismu je ukryta hluboká historická moudrost. Naštěstí ale někteří osvícení teologové už hlásají zcela nové myšlenky a najdou se i jednotliví kněží, kteří své farníky inspirují ke změně postojů.

Dobře. Vraťme se tedy k etice ochrany zvířat: Vidíte nějaký podstatný rozdíl mezi církví katolickou a protestantskými církvemi?

Je paradox, že kořistnickou pozici člověka vůči přírodě a zvířatům nakonec zvýraznili více kalvinisti, čili protestanti, než katolíci. Katolická církev, držící starší tradice, dokázala či byla nucena učinit jakýsi kompromis s pohanstvím, do kterého vstoupila. Díky tomu vstřebala celou řadu přírodních kultů a rituálů (což je dodnes patrné v lidové religiozitě), z nichž některé posvětila, čili zahrнула pod své teologické symboly. V podstatě tedy to pohanství, které se přírodních sil bojí a uctívá je, nějak akceptovala. Na druhou stranu protestanti se mnohem důrazněji či radikálněji chtěli s pohanstvím rozejít. To je nápadné zejména na kalvinismu, který dal výhost všem obrazům a všemu, co vzbuzuje emoce, a požaduje pouze ratio, poslušnost, askezi a tak dále. Tím dal ovšem impulzy nejen k ryzímu kapitalismu, ale i k vědě, jež začíná právě tím, že se zbavíme určitých tabu vůči přírodě a začínáme ji zkoumat čistě jako věc – tedy nikoli jako něco tajuplného, mystického. Kalvinismus jako jedna z podob křesťanství se tak paradoxně zasloužil o to, co se od renesance a reformace v naší kultuře začalo dít: „zásluhou“ vědy, techniky, kapitalismu a s tím vším spojeného využívání přírody se ze zvířat začaly stávat pouhé zdroje či suroviny.

Můžete zásadní vliv kalvinismu na zneuctění zvířat trochu víc objasnit?

Kámen úrazu je skrytý už v židovství, které vypíchlo člověka oproti celku stvoření. Jinými slovy judaismus příliš antropocentrizoval etiku: prohlásil, že člověk je korunou stvoření, stanovil hierarchii s Bohem na prvním místě, potom s anděly a člověkem a až daleko za tím vším s přírodou a zvířaty. Ta začala být spojována s nečistými silami hmoty a stávat se alegorickými symboly ďábelských sil, hříchů a podobně. Křesťanství v této koncepci přirozeně pokračuje: člověka denaturalizuje, vyjímá ho z celku přírody a vnímá ho spíše jako bytost andělskou než animální. Kalvinismus ve své době tuto linii ještě více zdůraznil. Kupodivu dnes, pokud je mi známo, liberálnější církve, včetně těch kalvinsky orientovaných, tuto chybu pochopily a distancují se od ní. Řekl bych, že se velmi snaží o uvědomělý a odpovědný vztah k přírodě i jejím jednotlivým entitám.

Ve své Etice ochrany zvířat jste napsal, že ve starověku nebylo možné provést pitvu na zvířeti, protože pro to existovalo morální tabu. Kdežto po Descartesovi (žil v 17. století) už to možné bylo...

Ano, ale to se týkalo i člověka, protože obecně styk s mrtvolou znesvěcoval. Aristoteles v tomto ohledu sice žádné zábrany neměl, nicméně později jsou zemřelí – včetně uhynulých či zabitých zvířat – skutečně obestřeni náboženským tabu. Co se týče Descartesa, nebyl první ani jediný, kdo dospěl a přispěl k obratu ve vnímání rozdílu mezi člověkem a zvířetem (nebo rozumem a světem, duchem a hmotou), ale z dnešního pohledu zpětně zjišťujeme, že ve své době přesně onen obrat pojmenoval a vybudoval na něm novou filosofickou koncepci, z níž pak následně evropské myšlení žilo po celá staletí. Když se pak novověcí myslitelé zásluhou deismu, čili zavržení myšlenky, že Bůh, který svět stvořil, ho také nadále musí řídit, oprostili od tradičních náboženských názorů, stal se teprve možným rozvoj medicíny a vědy. Toto je duch osvícenství, který vede k jednoznačnému zdůraznění rozumu a potlačení zbožnosti, čili de facto k aristotelskému pojetí, jež člověka odklání od přírody a dělá z něj něco víc. Romantismus pak nastupuje jako kritika tohoto odtahitého postoje: začíná nás opět propojovat s přírodou, s temnými složkami přírody a světa, ale i s nevědomými složkami naší psyché. Objevuje se cit a soucit. Hegel a Schelling přicházejí s myšlenkou, že všechno tvoří jeden celek a že i my jsme součástí přírody. Nicméně až teprve od 70. let 20. století začínáme o těchto věcech uvažovat nikoli emocionálně a spekulativně, ale eticky a racionálně.

V souvislosti s naší dobou se v „Etice“ zmiňujete o novém, nastupujícím druhu vědomí či svědomí. Jde o nějaký nový druh antropocentrismu, který už není orientován kořistnický, nýbrž zodpovědný?

Tady bych se rád poopravil: dnes to vnímám tak, že tuto změnu vědomí, tento trend, odstartovali ti, kteří problematiku, o níž hovoříme, intelektuálně tematizovali a přispěli tak k utváření pravidel ve společnosti. Na druhou stranu je pravda, že zhruba od 80. let se zvedá jakási vlna nové spirituality a globálního ekologického vědomí, která dostává různé názvy: new age, celostní paradigma neboli holismus a tak dále. Svědčí to o měnící se mentalitě společnosti, která se začíná přiklánět k celostnímu či komplexnímu myšlení. Mnohem víc si dnes uvědomujeme nutnost systémového přístupu. Začínáme chápat propojenost všech jevů, třeba v takzvané holistické medicíně, která

u nemocí připouští psychosomatické příčiny, tedy ovlivňování tělesného duševním. Nebo to vidíme na řešení ekologických problémů: je nám jasné, že nemůžeme v rámci svých regionů řešit izolovaně pouze čistotu ovzduší, ale že do systému musíme zahrnout i vody a lesy. Myslím si, že tyto věci si lidé dnes již uvědomují. Ostatně život v našem světě nás k tomu nutí.

Na druhou stranu tady máme sociobiologii a psychobiologii – vědy, které vysvětlují člověka čistě materialisticky; vidí jej jako pouhý shluk mikroskopických elementů...

Ano, v jejich pohledu je člověk opět jenom zvíře: pouhý mechanismus, descartovský stroj.

Tyto názory – bohužel – zastávají odborníci, kteří veřejné mínění dost ovlivňují. U nás k nim patří například neuropsycholog František Koukolík.

V zahraničí jsou to zase hlavně sociobiologové Richard Dawkins nebo Edward Wilson. Dawkins se teď například pustil do tažení proti Bohu. Říká, že moderní člověk by se měl konečně zbavit i těch posledních zbytků starověké mytologie a vzdát se víry v neexistující kosmickou autoritu.

Koukolíkem si přesto nejsem úplně jistý: v televizním cyklu Hádala se duše s tělem ne-jednou připustil, že člověk může učinit mystickou zkušenost.

No jo, jenomže Koukolík na to jde jako neuropatolog, to znamená přes mozek. Patří k vyznavačům neuroparadigmatu, které tvrdí, že každá zkušenost se dá převést na elektroimpulzy v mozku. Jinými slovy: vědomí, chování i emoce, to všechno jsme schopni popsat čistě materialisticky, mechanicky, deterministicky. Stačí, když „oskenujeme“ mozek a zachytíme, co se v něm odehrává. Koukolík je popularizátorem tohoto přístupu a nepochybně jako neuropatolog do toho vidí. Ale obecně vzato, všichni sociobiologové a psychobiologové jsou toho názoru, že člověk je v podstatě materiální stroj. To je takzvaný behaviorismus, čili de facto Descartes. Prý když si nebudeme nic nalhávat, když se oprostíme od balastu romantických představ o nějaké duši, o nějakém zásvětí, o nějakém „meta“ a „trans“ rozměru, rychleji se osvobodíme a rychleji budeme kráčet kupředu.

Dost mi to připomíná marxistické „Stále vpřed!“ Milan Kundera by nejspíš prohlásil, že optimismus je opium lidstva, nebo něco na ten způsob. Která z těch dvou skupin má v Evropě větší vliv: psycho- a sociobiologové, anebo zastánci holismu, kteří pracují také s duševními energiemi?

Asi jak v které oblasti. Ve zdravotnictví, v léčení nemocí, bohužel převládá ten přírodovědný, materialisticko-mechanistický pohled na člověka. Přináší totiž velké výsledky. Jenomže: s tím, jak se medicína stává čím dál kvalitnější a čím dál dražší, si zároveň uvědomujeme, že dříve nebo později stejně nebude dostupná pro všechny. Víc než kdy dříve dnes chápeme, že to, co budeme ve stáří potřebovat, je nejenom léčení našich nevyлéčitelných nemocí, ale hlavně péče, poradenství, podpora, čili všechno to, čemu se říká paliativní medicína, což je zase holistický přístup. To si myslím euroatlantické společnosti dobře uvědomují a je znát, že se v této oblasti udál obrovský pokrok. Bude to ale trvat několik desítek let, než se všechny tyto věci vzájemně vyváží. Otázka je, jak tomu bude třeba v zemědělství. Zatím to vypadá tak, že do našeho spotřebního chování mluví nejvíc velkoproducenti potravin. Ti skrze marketing

a reklamu probouzejí zájmy lidí a lidé potom „svá“ přání vyjadřují nakupováním a „svým“ způsobem života. Bohužel se zdá, že jde o velmi dobře seřízený stroj produkující hodně peněz.

Vrátím se ještě k těm metaforám: člověk je bůh, člověk je stroj, člověk je počítač, nebo také zvíře je věc. Vypadá to, že když se pokoušíme člověka nebo zvíře nějak definovat, přenášíme tím na ně zároveň kvality, které jim neodpovídají. A podle toho se k nim pak chováme. Nemáte pocit, že to velké utrpení zvířat i lidí vyplývá z neodpovídajícího přirovnání, že v něm je čertovo kopýtko?

Ale co je pak člověk – anděl? Člověk je nepochybně myslící tvor; to ratio nebo vědomí sebe sama, vědomí vlastní smrtelnosti spolu se schopností sebereflexe ho od zvířat odlišují. I když, jak už jsem řekl, v poslední době dostává tento náš obecně přijímaný předpoklad hodně zabrat díky výzkumu primátů – poznatky o jejich úrovni vědomí značně narušily naši antropologickou konstantu. Stále zřetelněji se ukazuje, že druhové kategorie do sebe vzájemně silně zasahují a že nejsme schopni ani ontogeneticky ani fylogeneticky [ontogeneze = původ a vývoj jedince, fylogeneze = původ a vývoj druhu] člověka jasně vymezit proti tomu, čím byl v raných stádiích svého vývoje. Možná by bylo nejvýstižnější definovat člověka jako zvíře bez srsti. Nebo jako tvora s měkkými ušními lalůčky, tím je v přírodní říši naprosto unikátní.

Jde mi o to, že když máte v zákoně napsáno, že zvíře je věc – byť s různými dodatky –, tak pořád je na zvíře prizmatem věci nahlíženo. To má pak za důsledek nedostatek úcty a citlivosti vůči němu. Není pojetí práva, které jsme převzali od Římanů, už poněkud zastaralé?

Máte pravdu, ta právní definice není příliš šťastná. Jenomže kdyby zákonodárci na její změnu přistoupili, kdyby definici člověka a zvířete rozvolnili, logicky bychom došli k tomu, že ne všichni lidé jsou lidé. Váhali bychom u embrya, váhali bychom u čerstvě narozeného dítěte, váhali bychom u některých případů postižení, ať už daných geneticky, nebo v důsledku úrazu, a koneckonců váhali bychom i u lidí s nízkou kapacitou myšlení. Tento přístup nutně vede k eugenice. Jestliže řekneme, že není podstatný rozdíl mezi zvířetem a člověkem, pak... Zvířata chováme a šlechtíme, takže proč totéž nedělat i s lidmi? To samo o sobě není hloupé: jde o naprosto rozumný názor, který zastával Platon a celá řada dalších myslitelů. Bohužel pro nás tuto myšlenku zprofanoval a zneužil Hitlerův nacistický režim, který se ji v Německu pokusil realizovat. Od té doby máme vůči ní averzi a podvědomý strach, je to pro nás zkrátka tabu.

Pokud vím, Němci se eugenice učili od Američanů...

Jistě, vždyť jde o nabízející se racionální přístup podporovaný i vědeckými výzkumy. Není divu, že ještě po válce eugenické strategie a myšlenky doznívaly jak v USA, tak na severu Evropy.

Chápeme člověka a vše kolem nás jaksi strnule či samozřejmě. Neměla by proběhnout alespoň odborná a koneckonců i mediální diskuze o tom, jestli je člověk především tělesná forma, nebo řekneme určitý stav ducha či vědomí?

Nebo stav komunikace a vztahů... Člověk musí být především součástí kultury: Tarzan a Mauglí by podle této definice určitě neobstáli. Proto si myslím, že teoretici a právníci

do toho nepůjdou: je tu příliš velké riziko případů, kdy by musel být upřednostněn živočich oproti určitému typu „podlidí“. Samozřejmě se takové návrhy objevují. Vznášejí je třeba radikální ochránci zvířat, kteří jsou ochotni ublížit člověku, aby osvobodili trpící zvíře. Nebo zastánci krajní podoby biocentrické etiky, kteří tvrdí, že kdyby lidstvo vyhynulo, planeta by si oddechla. Například v Austrálii už něco podobného mají v zákoně na ochranu zvířat. Já si myslím, že vývoj tím směrem půjde, ale bude potřeba to někde zarazit, protože pak by mohl někdo přijít a prohlásit: „*Tento člověk je méně než zvíře, takže nezasluhuje podporu či ochranu.*“ Z hlediska selského rozumu na tom ale kus pravdy je.

V „Etice“ zmiňujete nepochopitelnou reakci matky, jejíž dítě při hraní v parku zlomilo křečkoví přední tlapy. Na výtku přihlížející ženy matka opáčila: „No bóže, dyť to stálo jenom šestnáct korun!“ O čem to podle vás vypovídá?

Vypovídá to o čistě konzumní mentalitě. O postoji „všechno se dá koupit“. Dnešní děti, když malují ve škole zvířátka, malují je tak, jak je znají z televize. Nikdy totiž neviděli živého králíka, slepici nebo krávu. Myslí si, že mléko do krabice „dává“ stroj – jen tak, sám od sebe. Absolutně nemají ponětí o jeho původu. Je to selhání celého procesu výchovy, především ze strany rodičů, kteří sami podléhají nákupní mentalitě natolik, že je ani trochu nezajímá, jak jednotlivé potraviny vznikají a kolik je za nimi utrpení. V tom je ta zásadní chyba. Příklad s křečkem – což je můj skutečný zážitek – jsem uváděl pro dokreslení dvou přístupů ke zvířeti, jež pro někoho může představovat hodnotu bytostnou, kdežto pro jiného pouze hodnotu ekonomickou.

Napadá mě, že kdybychom tady měli otrokářský režim, mohl by svobodný člověk bez skrupulí a bez postihu zlomit nohu jinému člověku v postavení otroka...

Ano, to je přesně ono. Otroci, ženy, zvířata... ti všichni zažívali či dosud zažívají určitou míru společenského ponížení a znásilnění. Kdysi bylo naprosto normální, že žena byla předurčena k nevděčným rolím a funkcím. A když k tomu dostala ještě pár facek, byl její manžel pokládán za chlapa, který si v rodině umí udělat pořádek. Naštěstí za posledních zhruba dvě stě let jsme se naučili úplně jinému přístupu. Přibližně stejně dlouho trvalo, než početná skupina lidí v USA dokázala skoncovat s otroctvím, no a dnes něco podobného zažíváme ve vztahu vůči zvířatům.

Existují zvířata či živočichové, na které není možné etiku aplikovat? Jinými slovy tvorové, vůči kterým pravděpodobně nedokážeme být nikdy laskaví?

Ano, to je dobrá otázka. Kde je ta hranice, za níž už nejsme povinni přistupovat ke zvířatům se soucitem? Když se vrátíme do historie: Tomáš Akvinský nebo Descartes si mysleli, že zvíře nemůže být člověku v žádném ohledu partnerem, protože jde o živočicha jiného druhu. Až na konci 18. století prohlásil Jeremy Bentham, že otázkou není, zda zvířata dovedou myslet nebo mluvit, ale jestli mohou trpět. Tím vznesl jejich „nárok“ na náš soucit jako určitý způsob partnerství. Pokud jde o již zmiňované vyšší primáty, zjišťujeme dnes, že jsou schopni být člověku etickými partnery – co do hloubky a variability projevů – téměř jako lidská bytost. Na druhou stranu lze něco podobného říct třeba o rybách? Koneckonců jsou to taky obratlovci. Peter Singer ani Tom Regan už je do nároku na náš soucit nezahrnují. Ale budiž, dopřejme ho i rybám. Pak máme hmyz: přiznám se, že na rozdíl od džinistů já komáry s chutí pronásleduju.

Nebo bychom měli rozlišovat mezi centrální a žebříčkovou nervovou soustavou? Je to hodně složité. Mimo jiné je třeba zvážit otázku, jestli má daný živočich vědomí vlastní *prokreace*, čili jestli usiluje o své přežití, zda má nějaký růstový potenciál... Jestli, když mu život ukončíme, je to pro něho katastrofa, jak se říká „konečná“, anebo jestli jeho život pokračuje dál v nějaké jiné formě.

Myslíte, že na světě jsou organismy, které nemají vůli k životu?

No... Singer třeba uvádí žízalu. Říká, že když ji přerážneme, vzniknou dvě žízaly, každá se svou vlastní vůlí k životu. Takže jsme jí neublížili, naopak jsme jí dopřáli „více života“. Nebo si jako příklad vezmeme hmyz s žebříčkovou (rozptýlenou) nervovou soustavou: jsou druhy, které mohou žít i bez hlavy. Sice ne dlouho – takoví jedinci umřou hladem, protože se nemají jak nažrat, nicméně jejich nervy fungují dál. Čili mnozí říkají: „*Pod tuto hranici už jít nemusíme.*“ Jenomže: přiznáváme třeba určitá práva embryu, v podstatě jednobuněčnému lidskému zárodku. Proč je vlastně nepřiznat i jiným jednobuněčným organismům? Jistě, pocitově, spontánně to asi všichni nějak rozlišujeme, pod určitou mez už nezajdeme. Dokonce jsou lidi, kteří ani toho komára nezaplácnou, pouze ho odeženou. Nebo jsou lidi, kteří pavouka připlácnou, a jsou jiní, kteří ho vezmou a vyhodí z okna. V běžném životě je to zkrátka individuální pocitová záležitost.

Jihoameričtí šamani jsou schopni vcítit se i do rostlin a komunikovat s jejich duší, respektive s bytostí, která v nich přebývá...

No vidíte. Já jsem se zas někde dočetl, že ve Švýcarsku si v jednom kantonu lidé odhlasovali, že určité rostliny mají také svá výsadní práva, což znamená, že s nimi není možno nakládat jako s běžným materiálem. Říká se, že když člověk koupí dům nebo zahradu, nemá začínat tím, že vykácí všechny stromy. Teprve až nasadí nové, může ty staré pokácet. Tyto a další věci svědčí o tom, že přinejmenším na úrovni pocitů dokážeme mít vztah i k rostlinám. Koneckonců jsou lidé, kteří si na zahrádce povídají i s kvěťákem nebo kedlubnami. Čili teoreticky jsme „vyřešili“ zvířata i rostliny – co dál?

Dál máme vodu. Clemens Kuby, německý režisér a literát, se účastnil vědeckého pokusu, při kterém byla voda, rozdělená do tří nádob, podrobena psychologickému působení. Jedna byla chválena a milována, druhá byla proklínána a nenáviděna a třetí byla ponechána bez jakéhokoli ovlivňování. Po určité době získala původně táž voda v každé nádobě úplně jinou strukturu, čili reagovala jako živá!

Zajímavé, to jsem ještě nevyzkoušel. Členové spolku Sisyfos by nepochybně také reagovali. Ale pokračujme ještě dál: co nerosty, nebo třeba stroje? Auto, lokomotiva, počítač, fotoaparát – to všechno jsou už věci natolik sofistikované, že jim téměř přisuzujeme vlastní život. Vyjadřujeme jim často pocitový vztah a také vztah etické odpovědnosti. Mašince je potřeba domluvit, pohladit ji, pochválit...

Jsou to jakoby děti, které jsme zplodili svým myšlením nebo úsilím, máme k nim svým způsobem otcovský vztah. Škoda, že tentýž vztah nedokážeme uplatnit vůči přírodě...

Bohužel. Ženy po právu říkají, že muži pečují o své auto víc než o ně samotné.

Někteří jedinci říkají: „Proč se starat o zvířata, když je mezi námi tolik trpících lidí?“ Docela by mě zajímalo, kolika potřebným už tito filantropové sami pomohli. Myslím si,

že ti, kteří dovedou soucítit se zvířaty, zcela přirozeně pomáhají i lidem. Ostatně vy sám jste někde uvedl, že mnozí z myslitelů, kteří v minulosti hájili zájmy zvířat, byli zároveň zastánci lidských práv.

Ano, to je pravda. Jde o to, jak k ochraně slabých a ohrožených přistoupit. Například církve, když vyhlašují své strategie v oblasti ochrany přírody a sociální politiky, uvažují vždy takříkajíc celostně. Musí tak činit, protože jim jde o celek Božího stvoření. Čili kdykoli vypracují nějakou sociálně-etickou směrnicí, která se týká lidí, vyrovnají ji směrnicí ekologickou. Vnímají, že jde o spojené nádoby. U ekologických organizací bohužel podobný přístup nevidíme. Jsou ovšem výjimky. Například brněnské hnutí Nesehnutí dělá obojí: jak ekologickou, tak sociální i genderovou (feministickou) problematiku. Také se snaží tyto oblasti propojovat.

Co si myslíte o slavné Izaiášově vizi, že „vlk ulehne s jehňátkem, levhart s kůzlem bude odpočívat, že kráva se bude popásat s medvědicí...“, zkrátka že svět dospěje k nové harmonii a stavu nenásilí?

To je opravdu zajímavá eschatologická vize. Je zřejmé, že písemnictví židovské, křesťanské i islámské má jakousi zásadní, principiální averzi vůči násilí a agresi, z níž odvozuje, že by měla existovat nějaká harmonie v celku stvoření. Předpokládá, že někde v minulosti jsou skryty kořeny veškerého násilí a že úkolem lidstva je dopátrat se jich a jaksi znovunastolit světový soulad, kdy násilí ustane – to jest, kdy nebude jeden dominovat druhému a nikdo nebude nikoho požírat. Tento smysl lidského usilování však nehlásal jenom Izaiáš – podobné výroky lze nalézt také u jiných proroků, v Žalmech, v poezii... Koneckonců stejná vize se objevuje i v mimokřesťanských náboženstvích. Třeba v Indii věří, že Puruša jakožto globální Člověk v sobě shrnuje všecko stvořené. Nebo že všecko povstalo z jednoho vejce, respektive ze želvy, že všecko je – dnes bychom řekli – tak nějak organicky, holisticky propojené. Rozhodně tedy nejde o nějaký výmysl judaismu nebo křesťanství.

Jestli té vizi dobře rozumím, není násilí v přírodě přítomno jako navěky dané fatum. Příroda se skrze proměnu člověka může rovněž sama proměnit...

Je otázka, co je pravda: jestli to, co je v Bibli na mnoha místech napsáno, nebo to, jak ve skutečnosti ty starověké národy, hlavně Židé, žily. Lidé totiž z biblických spisů vypichují vždy jenom to, co se jim hodí k potvrzení jejich myšlenek a postojů. Pokud však budeme brát vážně mýtus o stvoření světa, tak je zřejmé, že tenkrát k požírání živočichů asi nedocházelo. Vyplyvá z něj, že všichni jedli rostliny: jak člověk, tak zvířata. Podle různých náznaků bychom se k tomu jednou měli zase vrátit.

Jedna z posledních vědeckých teorií o přechodu člověka na masitou potravu říká, že tuto proměnu zapříčinila doba ledová: snížil pokrýval vegetaci a bylo tudíž nutné začít parazitovat na životech jiných tvorů...

Těžko říct. Já si myslím, že pojídání masa existovalo už předtím. Velkou roli v tom sehrály klimatické pásy, v nichž se pračlověk vyskytoval a pohyboval. Pokud je skutečně pravda, že naši předci žili původně v Africe a z ní se pak ve vlnách rozšířili do celého světa, svědčí to o tom, že náš předchůdce byl mimořádně univerzálním tvorem, schopným adaptovat se na rozmanité podmínky. Potom ale nelze dost dobře říct, co je nám přirozené: jestli vegetariánství, nebo masožroutství. Když lidé přišli do prostředí

s dostatkem ovoce a zeleniny, tak nebylo třeba jíst maso; a naopak když rostlinná strava nebyla možná, bylo třeba změnit jídelníček. Hodně o tom mluví sociobiologové: na základě dostupnosti potravy se údajně odvíjejí lidské strategie přežití či chování – sexuálního, kulturního a tak dále. Stejně tak záleželo i na predátorech a parazitech, tedy na tom, s čím byl člověk v daném prostředí nucen bojovat. Tuším, že někde v oblasti Nové Guiney leží dvě místa, která jsou od sebe asi 50 kilometrů vzdálená – první je na pobřeží a druhé v džungli na náhorní planině. A co je zajímavé: na každém se vyskytuje jiná potrava a jiné nemoci. Přestože jde o obyvatelstvo etnicky stejnorodé, vytvořily si jeho větve každá úplně jiné vzorce chování, pospolitého života, manželství i rozmnožování, a to právě jen kvůli stravě, která je v každé oblasti jiná. Proto kdykoli slyším takové ty řeči, že člověk je bytostně vegetariánem nebo že je bytostně masožroutem, mám chuť tomu „odborníkovi“ říct: „*Ale příteli, vždyť to není pravda – nás „člověků“ je nejmíň sedm typů!*“ To ovšem znamená, že si neseme genetickou výbavu z různých klimatických pásů. V české populaci, kde jsme dnes neuvěřitelně pomíchaní, tak najdeme zároveň lidi, kteří mohou být vegetariány a nedělá jim to nejmenší potíže, a stejně tak lidi, kteří jimi být nemohou. Zřejmě kvůli jinému složení enzymů ve střevech a dalším fyziologickým faktorům.

Přístup indiána či jiného „primitiva“ ke zvířeti, jež má být zabito, býval doprovázen vážností a potřebou žádat duši zvířete o odpuštění – byl tudíž diametrálně odlišný od věcného, rutinního přístupu řezníka. Obávám se, že pokud člověk ztratí úctu k cizímu životu, je již v podstatě schopen čehokoli...

Ano, máme takovou romantickou představu, že člověk přírodní si uvědomuje mytickou sílu zvířat a že je neloví jednoduše jako věci, nýbrž že potřebuje nejprve zlomit jejich magickou moc: to jest moc, jíž se obává a již uctívá a která se skrz ono zvíře manifestuje. Jinými slovy, že má nějaký druh úcty. Přestože zvířata loví, jí, a také je používá jako surovinu, pořád se jaksi cítí být vpojen do velkých ekonomik kosmu, jež vyžadují vyrovnanou bilanci: kolik přijímá, tolik musí i odevzdat – třeba nějakou formou úcty, respektu. Tady skutečně nejde o náš způsob nazírání, kdy se na zabíjené zvíře díváme čistě jako na materiál. Samozřejmě je otázka, jestli toto „něco za něco“ existuje u všech přírodních národů. A stejně tak je otázka, nakolik jde o skutečnost a nakolik o představu, kterou jsme si sami vědecky vykonstruovali. Že by se lovci nutně nejprve pomodlili k duši zvířete? Nebo že by se pomodlili k ochranným duchům stromu a pak teprve jej porazili? Asi to neplatí vždycky.

Kontroverzní otázka: Je namístě dívat se na přírodní dění soucitnými očima? Je vůbec možné mluvit o krutosti v přírodě?

Tak o tom je samozřejmě hodně řečí v odborných knížkách, protože krutost je morální kategorie, kterou člověk vytvořil v určité fázi svého vývoje a nemůže ji tudíž extrapolovat do jiných fází nebo oblastí. Už jsme o tom vlastně mluvili: těžko lze něco vytýkat Afričanům, kteří na nebohého osla naloží obrovský náklad a ještě si na něj sednou. Naše etické standardy, k nimž jsme dlouhým a komplikovaným vývojem dospěli, nejsou dost dobře aplikovatelné třeba na ty části světa, které jsou závislé na produkci masa: Eskymáci potřebují lovit tuleně, Laponci potřebují chovat soby... Těmto kulturám a etnikům proto povolujeme různé výjimky: uvědomujeme si, že se vůči zvířatům chovají v některých ohledech nehezky, nicméně že toto chování patří

k jejich živobytí a svérázu. Proto koneckonců necháváme být i ty židy a muslimy, kteří provozují rituální porážky – víme totiž, že tento zvyk patří k jejich identitě. Někdy jsme zkrátka nuceni dát přednost lidem před zvířaty.

Je tedy krutost pouze relativní?

Hmm... Když v Anglii na konci 19. století začínaly pracovat spolky na ochranu zvířat, tak byly ve vleku nového, romantického cítění. Jejich členové ovšem brzy zjistili, že je těžké kupříkladu nařknout kočího, který bije své koně, z krutosti – vždyť on to tak dělal tisíc let! Takže je problém definovat, co vlastně je ta krutost. V každém případě si ale myslím, že je dobře, že se naše citlivost za posledních dvě stě let tak změnila. I když ji nemůžeme vznášet jako univerzální nárok, pokud jde o mě samotného, budu nepochybně dělat všecko pro to, aby se věci vyvíjely takto i všude jinde.

Jaký máte názor na Alberta Schweitzera a jiné hlasatele etiky úcty k životu?

Je poměrně známo, že Schweitzer byl ve svých konkrétních projevech někdy až fanatický: svoji etiku bral tak důsledně, že tím až otravoval své spolupracovníky. Šlápnout na broučka byl velký prohřešek. Taký neměl rád, když mu nosili květiny do vázy – měl pocit, že těch květin je škoda. Vesměs tito hlasatelé vysokých etických nároků – jak tomu bývá často u géníů – měli svoji výjimečnost kompenzovanou určitými povahovými slabostmi. Konkrétně Schweitzer byl dost despotický až totalitární, což byl nepochybně vliv jeho kalvinismu. Na jednu stranu hlásal velikou úctu k přírodě, ale na druhou byl o to méně laskavý k člověku. To je ostatně vidět v jeho teoretických spisech, jak striktně tyto dvě stránky od sebe odděluje. Stejně tak jako Gándhí: navenek velký apoštol nenásilí, a doma velký despota. Takové věci často neradi slyšíme.

Sáhnu pro příklad z dávné minulosti: Ježíš.

Ježíš je překvapivě vyvážený a vyrovnaný, to říkají všichni a z různých hledisek: feministky, ochránci zvířat, sociální reformátoři... Skutečně je v evangeliích vykreslen tak všestranně pozitivně, že na něm téměř nikdo nenachází nic, co by bylo třeba kritizovat.

O jeho vztahu ke zvířatům nebo o tom, zda jedl maso, v evangeliích bohužel nic moc nenajdeme...

Ryby určitě jedl, to se z nich vyčíst dá. Krom toho je tam ještě i taková pozoruhodná zmínka, že „byl se zvířaty“. Je dost dobře možné, že do postavy Ježíše bylo dodatečně vsunuto něco, co bylo součástí prvotní křesťanské praxe. Raní křesťané a mniši často vycházeli na poušť, do divočiny, aby se postili. Tito poustevníci žijící v přírodě pak nacházeli hlubší vzájemnost se zvířaty, která za nimi ráda chodila. Nejde však o ryze křesťanský fenomén, askeze má starší kořeny: praktikovali ji už pythagorejci a jiné helénistické školy, později také gnóze. Zdá se, že jde o specifickou stránku života, k níž tíhnou lidé v každé době. Vždycky jsou tu prostě lidi, kteří mají přírodu rádi, lnou k ní a dokáží s ní nalézt společnou řeč. Může se to odrazit i ve schopnosti komunikovat se zvířaty a s rostlinami.

Ještě je otázkou, chápeme-li odkaz na Ježíšovo jedení ryb doslovně nebo jako esoterický symbol. Pokud jde o křesťanství, mám za to, že obrátilo vzhůru nohama upadající ju-

daismus. Podobně jako v Indii dal Gautama Siddhárta vzniknout buddhismu tím, že vzkřísil k životu – pod novým pláštíkem – skomírající bráhmanismus.

Ano, ale je třeba vědět, že křesťanství principiálně nejde o vztah k přírodě. Křesťanství, stejně jako židovství, jde primárně o člověka a jeho zvýraznění oproti všemu ostatnímu – to je pro toto náboženství podstatné. Uplatnění svaté Boží lásky také na celek stvoření je odvozené, druhotné. Mám proto pocit – a zřejmě oprávněný –, že kdyby mělo dojít na „lámání chleba“, měl by jak žid, tak křesťan, a koneckonců i muslim, upřednostnit člověka před zvířetem.

Uvedu jedno dilema: Řekněme, že mám souseda, který mi „pije krev“, kdežto s jeho psem se máme rádi. Budou-li se oba topit a já zachráním psa, zatímco soused se utopí, budu za své rozhodnutí v této společnosti potrestán. Mé jednání přitom vyšlo z přirozených mravních pohnutek...

Jistě, to jsou příklady jako vystřižené z učebnic etiky; vypadají, že jsou vymyšlené, ale ono se to skutečně může stát. Podobně když stojí proti sobě život matky a život dítěte: zjistí se třeba, že těhotenství bude mít komplikovaný průběh, takže koho zachránit? V životě je naštěstí velmi málo situací, kdy by bylo třeba vážit, jestli zachránit zvíře nebo člověka. Asi bychom měli dát přednost člověku, ale je pravda, že nelze předvídat, co v člověku v danou chvíli převáží. Nelze to dost dobře odhadnout ani vysvětlit. Ne vždy se řídíme rozumem. V Praze třeba lidi na Vánoce vypouštějí do Vltavy kapry: vždyť oni je tím zabijí, i když to myslí dobře. Láska a rozum musí jít prostě ruku v ruce, jedno bez druhého není dobré. Vzpomínám si na událost, ke které došlo kdysi během povodní. Ve chlívků zůstalo zavřené prase, které dokázalo čtyřicet hodin plavat, protože nemělo na čem se zachytit. Když voda opadla, chlapi ho oslavovali jako hrdinu, prý „čunfk zvítězil!“ Stejně ho nakonec snědli.

Člověk je holt charakter. Děkuji vám za rozhovor.

Texty Vladimíra Šilera je možné si přečíst na www.ohz.cz. Zveřejněny jsou zde *Etika ochrany zvířat, Ekologie a křesťanství* a *Povýšení člověka nad zvířata*.

Neexistuje žádná opravdová civilizace, pokud vyloučíme němá a bezmocná stvoření Boží z lidského smilování a soucitu.

Viktorie, britská královna

Prubířský kámen každé civilizace, náboženství, filosofie či člověka je jejich postoj vůči světu zvířat. Nakládání se zvířaty spadá do oblasti morálky bez povinností a sankcí. Řekni mi, jak jednáš se zvířaty, a já ti řeknu, kdo jsi.

Zarathuštra

Kdo chce jako přírodovědec zůstat za každou cenu „objektivní“ a chce se za každou cenu vyhnout nátlaku „pouhého“ subjektivismu, nechť jednou zkusí – samozřejmě jen jako pokus myšlenek a fantazie – připravit o život rostlinu, mouchu, žábu, morče, kočku, psa a nakonec šimpanze. Postřehne, jak mu budou tyto vraždy odstupňované podle různé organizační výše připadat zatěžko! Zábrany, které se proti každé z nich postaví, jsou

dobrým měřítkem pro skutečně různou cenu, jakou přikládáme těmto různě dokonalým formám života, ať už chceme, nebo ne.

Konrád Lorenz, Takzvané zlo

Stejně tak když sebe vidíme jako pouhý výtvor evoluce, jako nějakého globálního super-dravce, pak i ostatní tvorové budou toho obrazem; budeme v nich vidět pouhou kořist k užítu či výdělku. Sám Darwin byl ve svých úvahách umírněný a často ve svých dopisech a článcích psal o schopnosti zvířat radovat se i trpět. Zdá se, že ti dnešní zastánci vývojové teorie si však pamatují jenom tu jednu část o „přežití nejsilnějších“.

Matthew Scully

Věda bez svědomí je zhouba duše.

Francois Rabelais

Nenásilí vede k nejvyšší etice, jež je cílem veškeré evoluce. Dokud nepřestáváme ubližovat všem ostatním živým bytostem, jsme stále divoši.

Thomas Alva Edison

Anebo se nás pesimismus zmocní tak, jako slastný odpočinek zmáhá ty, kdo vyčerpání usednou do sněhu. Jen už nemuset pořád doufat a chtít, co nám přikazují ideály, které nám vnucuje hluboká úcta k životu! Nedat se už znepokojovat, vždyť přece stačí trochu polevit a bude pokoj!... Takto sladce domlouvá poznání našemu chtění, aby se přizpůsobilo holým faktům... To je to osudné spočinutí, v němž začíná kulturní odumírání lidí a lidstva.

Albert Schweitzer

A PŘIPRAVILI VELIKONOČNÍHO BERÁNKA...

aneb Hra, v níž porážíme své bratry a sestry

Zabíjení je v přírodě principem hry. Myslím, že teologové různých náboženství, včetně judaismu a křesťanství, tento problém ještě dostatečně nereflektovali. Jak je možné, že Bůh, který je láska, učinil zabíjení a konzumaci částí jiných organismů základním pravidlem přežití?

My si dnes též myslíme, že se snažíme o hluboký křesťanský život a neproblematicky chodíme do kostela. Nebudou se ale za dvě stě let ptát naši pravnukové, jak je vůbec možné, že jsme se považovali za věřící a připustili genocidu ekosystémů, vybíjení vzácných a unikátních druhů, že jsme neudělali nic s vykácením tropických deštných pralesů a mlčeli k někdy velmi problematickým, zbytečným či zbytečně bolestivým pokusům na laboratorních zvířatech či krutostem na mnohých jatkách?

Marek Orko VÁCHA je katolický kněz, přírodovědec, pedagog a spisovatel. Vystudoval obor molekulární biologie a genetika na Přírodovědecké fakultě MU v Brně, pokračoval teologií v Olomouci a Bruselu. V současnosti je administrátorem farnosti v Lechovicích u Znojma, farním vikářem Římskokatolické akademické farnosti při kostele Nejsvětějšího Salvátora v Praze a také přednostou Ústavu lékařské etiky na 3. lékařské fakultě Univerzity Karlovy. Své znalosti evoluční biologie či lékařské a environmentální etiky vtiskl do řady beletristicky laděných knih, stejně jako odborných a populárně naučných článků. Je vášnivým cestovatelem, v letech 1997 až 2000 se účastnil výprav na Antarktidu. Provozuje vlastní internetové stránky www.orko.cz.

Nejprve otázka ze zvědavosti: Jak jste přišel k přezdívce Orko?

Orko je stará skautská přezdívka ještě z mládežnických let. Když mi kdysi dávno vyšly *Tančící skály*, bylo přáním nakladatelství, aby byla přezdívka na titulní straně. Bylo to z komerčních důvodů: polovina Brna věděla, kdo je to Orko, ale skoro nikdo, kdo je